

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XXI.

Fasciculus 4.

PÓLAY ELEMÉR

**Kisérlet a magyar öröklési jog
önálló kodifikációjára
a XIX. század végén**

1974 NOV 14

SZEGED
1974

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XXI.

Fasciculus 4.

PÓLAY ELEMÉR

**Kisérlet a magyar öröklési jog
önálló kodifikációjára
a XIX. század végén**

**SZEGED
1974**

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

BEVEZETÉS

1973-ban múlt 100 éve, hogy Teleszky István ügyvéd, a későbbi igazságügyi államtitkár a kormánytól megbízást kapott egy öröklési jogi kódextervezet elkészítésére.

Mint ismeretes, ez időben Magyarországon magánjogilag kb. az volt a helyzet, mint Franciaországban a Code civil kodifikációjának elindításakor. Az ország e vonatkozásban ui. két területre oszlott: az írott jog területére (Erdély, a volt határőrvidék és Horvátország, mely utóbbi azonban autonóm törvényhozással rendelkezett), ahol az OPTK volt hatályban, s az íratlan jog területére, a tulajdonképpeni anyaországra, ahol az Országbírói Értekezlet alkotta Ideiglenes Törvénykezési Szabályok rendezte történelmi magánjog élt, mint szokásjog, mivel az 1861-ben összehívott országgyűlés törvényességét a résztvevők nem ismerték el, mert arra Erdély képviselőit nem hívták meg (a kormány ui. nem ismerte el érvényesnek a Magyarországot és Erdélyt egyesítő 1848. VII. tc.-t).

E körülményeket is figyelembe véve Teleszky kodifikációs művének jelentősége már első látásra is háromirányúnak minősíthető:

a) a magyar jogfejlődés történetében *ekkor történik először kísérlet a hazai öröklési jog teljes és — Horvátországot figyelmen kívül hagyva — egységes kodifikációjára* (az egész magánjog kodifikálására irányuló, ekkor még kezdetleges stádiumban levő munkálatokat nem tekintve);

b) e törvényjavaslat volt *az első kísérlet az 1848. évi XV. tc.-ben írt azon utasítás realizálására*, hogy a magyar felelős minisztérium az ösiségnek „teljes és tökéletes eltörlése” mellett polgári törvénykönyvet dolgozzon ki és azt az országgyűlés elé terjessze, s végül

c) Teleszky művéből (a tervezet szövegéből és indokolásából) azonnal kitérünk az is, hogy *megkísérelte felmérni az adott korszak társadalmi-gazdasági viszonyait, s az európai jogfejlődés szintjén készítette el munkáját.*

E kodifikációs kísérlet értékelésére irányuló törekvésünk megvalósítása céljából szükségesnek látszik:

elsősorban annak *a kodifikációt előkészítő, ill. kodifikációs folyamatnak történeti vázolása*, amelynek eredménye a javaslat megszületése, majd bukása volt,

másodszorban a törvényjavaslat azon koncepcióinak elemzése, amelyek az *akkor élő öröklési jogunkhoz képest alapvető változtatásokat kívántak volna törvényerőre emelni,*

s végül a múlt század hetvenes-nyolcvanas évei társadalmi-gazdasági viszonyainak ismeretében *e kodifikációs kísérlet értékelése.*

I. A TELESZKY-FÉLE KODIFIKÁCIÓS KÍSÉRLET TÖRTÉNETE

C. I. TÖRÖLÉS

1. Az 1848-as forradalom az ősiséget eltörölte, az öröklési jog újabb szabályozásáról azonban — amire pedig az 1848. évi XV. tc. utasítást is adott — már nem volt módjában gondoskodni. A szabadságharc bukása után 1853 május 1-én, Erdélyben pedig szeptember 1-én az ún. *ősiségi patens* az Osztrák Polgári Törvénykönyv örökösödési jogát vezette be. Ez az öröklési jog alapvetően különbözött korábbi jogunktól, amennyiben nem tett különbséget a hagyatéki vagyon egyes részei közt aszerint, hogy azok ősi, vagy szerzeményi jellegűek, hanem az egész vagyont rokonsági csoportok (parentélák) szerint osztotta fel; a túlélő házastársát az OPTK szerint hányados részesedés illette meg a hagyatékból; jöllehet az OPTK a végrendelezési szabadságot a teljes vagyonra elismerte, azt azonban mégis a kötelesrész intézményével korlátozta, s a magyar ipso iure öröklési rendszer helyett a római aditionalis rendszer elismerésével a nyugvó hagyatéki intézménye is része lett struktúrájának.

2. Az 1861-ben összehívott Országbírói Értekezlet megszüntette Magyarországon (Erdélyben és a volt határőrvidéken nem) az Osztrák Polgári Törvénykönyv, s ennek keretében az osztrák öröklési jog hatályát, s ennek helyébe új öröklési szabályokat dolgozott ki, fenntartva azonban az ősiséget eltörölő 1848. évi XV. tc. érvényét.¹ Az Országbírói Értekezlet által alkotott és jogszokási úton érvényesülő Ideiglenes Törvénykezési Szabályok szerint a törvényes öröklés, ha leszármazók vannak, ezek javára kiterjed az örökhagyó minden (akár szerzett, akár elődeitől kapott) vagyonára, ilyenek híján azonban különbséget kell tenni az ún. ági és szerzeményi vagyon közt. Az ági vagyont abból az ágból való rokonok öröklik, ahonnan a vagyon származik, az első szerző parentélájáig visszamenőleg, míg a szerzeményi vagyont a házastárs, ennek hiányában pedig parentélák szerint az elődök, ill. oldalrokonok. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a végrendelezési szabadság elismerése mellett annak korlátozásaként lehetővé tették az utóörökösnevezést, öröklési szerződést, átvették az OPTK-ból a kötelesrész római eredetű intézményét, kiküszöböltek néhány kifejezetten feudális — az ősiséghez kapcsolódó — öröklési jogi intézményt, mint a leánynegyed és a hajadoni jog, emellett azonban fenn is tartottak ilyen intézményeket, mint a nemes nő özvegyi öröklése, valamint a hitbizomány. Megmaradt azonban az özvegy nőt megillető özvegyi jog, s az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok fenntartották a magyar öröklési jog ipso iure öröklési rendszerét.

3. Az Országbírói Értekezlet tehát annak ellenére, hogy feudális magánjogunk egyik alapvető intézményét: az ősiséget a maga részéről is megszüntnek tekintette, *öröklési jogunk feudális színezetét* az „ősi hagyományok, a

¹ Az ősiséget elvileg ugyan az 1848. XV. tc. törölte el, de már Frank Ignácnak (Ősiség és elévülés. Pest, 1848.) is az a nézete, hogy itt elsősorban a királyi adományrendszer megszüntetéséről van szó.

nemzeti génusz tisztelete" jegyében részben továbbra is *fenntartotta*. Megmaradt mindenekelőtt a rendi tagozódás részleges elismeréseként a nemesasszony özvegyi öröklése, valamint a teljesen idegen eredetű, s „a főrangú családok fényének fenntartását” biztosító hitbizomány; a nemek közti jog-egyenlőtlenség fennmaradt az özvegyi jogban, az özvegyi öröklésben és a hitbizománynál a fiág privilegizálásában; a hűbéri széttagoltságot tükrözve nemcsak az, hogy az OPTK szabályai Erdélyben, s a volt határőrvidéken továbbra is érvényben maradtak, hanem főképpen az, hogy a Jász-kun Kerületben a jászkun statutumok szerinti hitvestársi öröklés és özvegyi jog érvényesült továbbra is. Csupán mint jogi formát, az ősiség öröklési jogi koncepciójának alakszerű vetületét vette át az Országbírói Értekezlet akkor, midőn a leszármazók nemlétében a hagyatéokban különbséget kívánt tenni az ági (lásd az „ősi”) és a szerzeményi vagyon jogi sorsa között.

4. Ez az öröklési jog érvényesült azután hazánkban a joggyakorlat által eszközölt csekély módosításokkal (pl. az utóöröklés korlátozása) egészen 1946-ig. Ekkor ui. a volt rendi megkülönböztetésekből eredő egyes házassági vagyonjogi és öröklési szabályok hatályának megszüntetéséről szóló 1946. évi XII. tc., az oldalrokonok törvényes öröklésének korlátozásáról szóló 1946. évi XVIII. tc., valamint a házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 1946. évi XXIX. tc. eddigi törvényes öröklési jogunkat feudális jellegzetességeitől (rendi és nemi megkülönböztetés, partikularizmus) megszabadítva bizonyos polgári demokratikus követelményeket valósított meg (házasságon kívül született gyermek jogállásának egyenlősítése a házasságban születettel). Öröklési jogunk generális és a jelen követelményeinek megfelelő szabályozását azonban csak az 1959. évi IV. tv. a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve adta.

II.

1. A Teleszky-féle kodifikációs kísérlet történetének összeállításánál nehézségekbe ütközik az apró részletek feltárása, tekintettel arra, hogy a készülő öröklési jogi törvénytervezet egyes részeit Teleszky több ízben magánankétok elé bocsátotta, amelyek anyaga általában nem maradt fenn, vagy csak utalásokat ismerünk ezekre vonatkozólag; a kodifikációs kísérlet apró történeti részletekbe menő tárgyalása azonban e tanulmánynak kereteit messze túlhaladná, s aligha volna szükséges a kodifikáció történetének megírásához. — A forrásanyag, amelynek alapján e kodifikációs kísérlet története megfelelően rekonstruálható: a) Teleszky publikált tanulmányai, b) a Magyar Jogászegyűlés 1871. évi évkönyve, c) a Magyar Jogászegylet Értekezései, d) a Magyar Igazságügy évfolyamai (amelyek többek közt Grosschmid kodifikációs ellentervezetét is tartalmazták), e) Teleszky törvénytervezetének és indokolásának magánkiadása, f) Teleszky törvénytervezetének és indokolásának igazságügyminiszteri kiadása, g) az igazságügyminisztérium által e tervezet alapján készített új tervezet, továbbá h) a magyar országgyűlés képviselőházának „napló”, i) az öröklési jogi törvényjavaslatot tartalmazó „irományai”, j) néhány folyóirat, ill. lap (Budapesti Szemle, Nemzet) egyes cikkei, s végül k) Grosschmidnak „A Házassági törvény” c. műve.

2. A témánkat képező öröklési jogi kodifikációs kísérlet történetének tárgyalása — figyelemmel annak keletkezésére, sorsának változásaira és a kodifikációs kísérlet meghíúsulására — legcélszerűbben három részben valósítható meg:

- a) a Teleszky-féle törvénytervezet létrejöttének története (1871—1882),
- b) a Teleszky-féle törvénytervezet, majd az ennek alapján készült törvényjavaslatok a magyar törvényhozás apparátusában (1882—1889) és
- c) az öröklési jogi törvényjavaslat törvényerőre emelkedésének megghiúsulása (1889—1890).

III.

1. *A Teleszky-féle törvénytervezet létrejöttének története (1871—1882).* A kiegyezést követően két év múlva, 1869-ben a magyar kormány elérkezettnek látta az időt, hogy az 1848-as törvényhozásnak egy általános magánjogi törvénykönyv létrehozására irányuló rendelkezéseit realizálja, s ehhez képest az előkészítési munkákat megindította. Az „Általános rész” elkészítésére Hoffmann Pál, a budapesti egyetem római jogi professzora kapott megbízást, aki — mint pályája első felében a dogmatikus-pandektista irányzat híve — bizonyos vonatkozásokban a német pandektisztika téziseit kívánta átültetni hazai jogunkba.² Az 1871-ben megjelent és közbírálatra bocsátott ez az általános rész elvileg ugyan elfogadást nyert, miután azonban az illetékes fórumok úgy vélték, hogy ez anyag jóval részletesebb kidolgozására van szükség, a magánjogi kodifikáció folyamata egyelőre megrekedt.

2. Az 1871. évben összehívott II. Magyar Jogászggyűlésen egy nagyváradi ügyvéd, *Teleszky István* javaslatot tesz arra, hogy az öröklési jogot a polgári jog kodifikációját be sem várva, új elvi alapokon kodifikálni kellene.³ Ennek és a gyűlésen elhangzott és megvitatott egyéb javaslatoknak hatására az 1871. évi II. Magyar Jogászggyűlés kimondja, hogy a) a törvényes örökösödés a magyar magánjogi törvénykönyv megalkotását és életbeléptetését megelőzőleg külön törvény által szabályozandó, s b) a törvényes örökösödés rendje a rokonság ágaihoz és ízeihez képest az örökség tárgyát képező vagyonok minőségének különbségeit nem tekintve, tehát öröklött és szerzett vagyonokra nézve egyformán határozandó meg (az ági öröklés elvetése).⁴

A II. Magyar Jogászggyűlés állásfoglalása döntően befolyásolta az igazságügyminisztérium kodifikációs elgondolásait, amit igazol az a körülmény, hogy 1873-ban *Teleszky* kapott megbízást az Általános Magánjogi Törvénykönyv öröklési joga tervezetének elkészítésére.⁵

3. A megbízás vétele után Teleszky azonnal hozzáfogott feladatának megoldásához, s még 1873-ban megalkotta a tervezet bevezető részét a törvényes öröklés tervezetével és indokolásával együtt és az elkészült anyagot egy kiváló jogászokból álló *magánankét* keretében megvitatás alá bocsátotta. 1874 februárjában az ankét résztvevőitől megkapta Teleszky a tervezet szakaszonkénti

² *Pólay Elemér*: A római jog oktatása a két világháború között Magyarországon (1920—1944). Acta Jur. et Pol. Univ. Szeged, 1972. Tom. XIX. Fasc. 2. 5. l., lásd még *Dell'Adami Rezső*: A magyar polgári törvénykönyv tervezete. Magyar Jogászegyleti Értekezések (továbbiakban: MJÉ.) Budapest, 1 (1883) IX. 4. l.

³ *Teleszky István*: Indítvány a törvényes örökösödés törvényhozási szabályozása tárgyában. A Magyar Jogászggyűlés Évkönyve 1871. évre. Pest, 1872.

⁴ Magyar Jogászggyűlés Évkönyve 1871. I. 8—13. l. — 64., 75., 85., 90., 97. l. és III. 31—64. l. és 321—327. l.

⁵ Nyilván elírás eredménye *Böszörményi-Nagy Emül*: Das ungarische Erbrecht im Dualismus. Die Entwicklung des Zivilrechts im Mitteleuropa 1848—1944. Kiadja Csizmadia Andor és Kovács Kálmán. Budapest, 1970. c. tanulmányában az, hogy Teleszky ezt a megbízást 1877-ben nyerte (421. l.) — Lásd az örökjog alapelvei a magyar polg. törvénykönyv tervezetében. MJÉ. 1 (1883) X. 32. l.

bírálatát, amit a továbbiakban felhasznált, s ugyanezen évben elkészült a kötelesrészről szóló rész kidolgozásával. 1876-ban jelent meg *Friedrich Mommsen* öröklési jogi tervezete, s Teleszky tervezetének IV. és V. részében (a végrendeleti öröklés és az örökség megszerzésének módja) ezt az anyagot is felhasználta.⁶

4. Az 1876. év egyébként is jelentős határhő a Teleszky-féle kodifikációs kísérlet történetében. Ekkor jelenik meg tőle: „*Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához*” (Budapest, 1876.) c. műve, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia dicséretben részesített.

Teleszky e művét annak a kérdésnek szentelte, hogy az ági örökösödés fenntartandó e jogrendszerünkben vagy sem. Hosszas és alapos jogtörténeti fejtegetései során kimutatja, hogy ez az intézmény nem magyar eredetű, kútforrását az ősiséget tekintve. Az ősiség ui. az Árpád-házi-királyok dekrétumaiban nem mutatható ki, s első nyomát I. Lajos királynál találjuk. Ezzel szemben „a germán jogforrások számos helye igazolja, miszerint a 'paterna paternis, materna maternis' elvén alapuló örökösödési rend, a Rückfallsrecht, jus recedentiae sive revolutionis igen el volt terjedve”.⁷ Rámutat továbbá arra is, hogy az, „hogy az ősi vagyon végrendelkezés útján a családból éppen nem volt elvonható... hogy az élők közötti rendelkezési jogosultság is felette korlátozva volt, s a rokonok érvénytelenítési joggal bírtak, korántsem specificus hazai jogszabály, hanem a *hűbérrendszer által uralt középkornak olyan általános sajátja*, mely egy vagy más alakban, avagy változatban *úgyszólván Európa minden államában és népeinél érvényben volt*”.⁸ Hivatkozik az ági öröklés elvetése kérdésében *Deák Ferencnek* az Országbírói Értekezleten elhangzott azon megállapítására, hogy az idegen jogintézmények átvétele iránti ellenszenv „kilenctizedrésze közjogi szempontból származik”.⁹ Végül rámutat arra a célszerűségi szempontra, hogy az ági öröklés — szemben azok véleményével, akik ebben a családi vagyont fenntartó intézményt látnak — legtöbb esetben „a hagyaték szertelen elforgásolására” vezet, míg „a természetes családiasságon alapuló öröklési rend pedig az örökséget egy kézben tartaná össze”.¹⁰ Utal itt arra a lehetőségre, hogy az ági öröklés lehetővé teszi, hogy az apai ági vagyon „elvonatik az első édesanyától, mint egyetlen örököstől és oda dobatik az atyai ágon levő legközelebbi, talán az ősszülektől leszármazó oldalrokonok hadának”.¹¹ Véleménye tehát összefoglalva az, „hogy a magyar törvényhozás a törvényes örökösödés törvényhozási szabályozásánál az öröklött és szerzett vagyon közötti különbséget fent nem tarthatja; hanem a törvényes örökösödés rendét a természetes családi összeköttetésre alapítva, a *vagyonok eredetének kutatása nélkül egyöntetű örökösödési rendet kell érvényre emelni*”.¹²

Teleszky ez a műve igen komoly jogtörténeti felkészültségről tanúskodik, megjegyzendő azonban, hogy az a nézete, miszerint I. Lajos királytól származik az ősiség, némileg problematikus, hiszen az Aranybullának a serviensek vég-

⁶ Az örökjog alapelvei. MJÉ 1 (1883) X. 32. l. — Lásd *Fr. Mommsen*: Entwurf eines deutschen Reichsgesetzes über das Erbrecht nebst Motiven. Braunschweig. 1876. A nevezett előbb göttingeni professzor, majd Kielben ún. Consistorial-Präsident volt, tehát nem azonos Theodor Mommsennel a nagy romanistával.

⁷ Teleszky: Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához. 73., 77., 85—86. l.

⁸ Teleszky i. m. 129—130. l.

⁹ Teleszky i. m. 194. l.

¹⁰ Teleszky i. m. 284—285. l.

¹¹ Teleszky i. m. 284. l.

¹² Teleszky i. m. 286. l.

rendelkezési jogosultságára vonatkozó és I. Lajos szóban forgó 1351. évi dekretuma által hatályon kívül helyezett szakasza éppen arra látszik utalni, hogy az ősi és szerzett javak eltérő öröklési rendje az Aranybulla idején sem lehetett teljesen ismeretlen, másrészt ellentmondás látszik fennforogni abban, hogy Teleszky egyrészt germán eredetűnek tekinti az ősiséget, másrészt úgy véli, hogy a javaknak ősi és szerzett javakra való kettéosztottsága és a kétféle vagyon eltérő jogi sorsa *minden feudális európai jogrendszernek* többé-kevésbé sajátja, tehát nem kifejezetten germán specialitás.

5. Teleszky e művének publikálása után bontakozik ki tulajdonképpen az az országos vita, amely az ági öröklés fenntartása vagy elvetése kérdésében folyik, s amelyben az ellentábor vezéralakja Grosschmid (*Zsögöd*) Béni, a hatalmas tudományos tekintélyű, nagyszerű magánjogász, akinek munkásságát a családi és öröklési jog terén a konzervativizmus, a jogtörténeti hagyományok maximális tiszteletben tartása, míg a forgalmi jogban (kötelmi jog) a merész haladás jellemezte, melynek nyomán a magyar kötelmi jog úgyszólván a semmiből jött létre.

Grosschmid a Magyar Igazságügy 1877—1879. évi köteteiben folytatólagoosan jelentette meg „*Öröklött és szerzett vagyon*” c. és az ági öröklés fenntartását propagáló munkáját,¹³ amelyben súlyosan támadja Teleszkynek az ági öröklést elvető nézetét. Rámutat arra, hogy Teleszky lényegében két okból támadja az ági öröklést, s azon alapvető indokok ellen küzd, amelyekkel az ági öröklés intézményét annak hívei védik. E két indok: a) az ági öröklés eredeti magyar intézmény, amelyben „a nemzeti génusz” ölt testet, másrészt b) az ági öröklés a családi vagyon szétforgácsolódását megakadályozza.¹⁴ E művében a nagy tudású magánjogász lényegében egyetlen alapvetően döntő érvet sem hoz fel az ellen, hogy az ősiség, amelyből az ági öröklés deriválódott, nem magyar specialitás, s azt sem tudja meggyőzően bizonyítani, hogy az ági öröklés a családvagyon-fenntartást következetesen szolgálja. Konceptiója, amellyel az ági örökösödést védi, mégis rendkívül tetszetős és mint ez Grosschmidnél megszokott, teljesen eredeti: nézete szerint nem kétséges, hogy az ági öröklés intézménye az ősiség maradványa. Az ősiség lényegében kétoldalú jogintézmény volt. Volt egy közjogi oldala, amely összefüggött a királyi adományrendszerrel és az úrbériséggel, tehát a politikai jogegyenlőtlenséggel. Volt egy magánjogi oldala, amely dologbeli és örökjogi részre oszlott. A dologbeliség az ősi vagyon feletti rendelkezési tilalmat jelentette, míg az öröklési jogi része azt, hogy az ősi vagyon végrendelet híján, leszármazók nemlétében arra az ágra szálljon, amelyről származott. Az ősiségből „lehullott” már az, ami közjogi,¹⁵ s az is, ami dologbeli.¹⁶ Az előbbinek a politikai jogegyenlőség, az utóbbinak a hitel és forgalom érdekében kellett lehullnia. Megmaradt az öröklési jogi profil. Az ősiségnek ezt az öröklési jogi vonatkozását, amely *magyar jogtörténeti alapon nyugszik*, kívánja Grosschmid mindenképpen konzer-

¹³ *Zsögöd Benő*: Öröklött és szerzett vagyon. Magyar Igazságügy 8 (1877) 233—250., 341—358., 421—441. I. 9 (1878) 228—259., 516—549. I., 11 (1879) 433—455., 521—547. I. = Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. Budapest. 1901. I. kötet 1—182. I.

¹⁴ *Zsögöd*: Öröklött és szerzett vagyon. Magánjogi tanulmányok (a továbbiakban MT) I. 21. I.

¹⁵ *Zsögöd*, MT I. 114. és k. I.

¹⁶ *Zsögöd*, MT I. 120. és k. I.

válni.¹⁷ Művében — mint látható — nem annyira az ági vagyoni családvagyont fenntartó szerepét támasztja alá, hanem annak jogtörténeti, a magyar múltba visszanyúló voltát, amellyel szakítani nem szabad. Nagy óvatossággal kerüli meg Teleszky idézett művében fellelhető azt az ellentmondást, hogy egyszer az az ősiséget, mint az ági öröklés jogtörténeti alapját speciálisan germán eredetűnek mondja, majd ezt követőleg arra mutat rá, hogy az „a hűbérrendszer által uralt középkornak olyan általános sajátja, mely egy vagy más alakban, avagy változatban úgyszólván Európa minden államában és népeinél érvényben volt”,¹⁸ tehát az ősi és szerzett javak közti különbségtétel lényegében minden nép korai feudális jogában fellelhető. Grosschmid csupán annyit rögzít — s ezzel tetszetősen támasztja alá az ági öröklés nem ugyan sajátosan magyar eredetét, de mindenesetre sok évszázadra visszanyúló magyar múltját — hogy az régi jogintézményünk volt, mert tisztában volt azzal, hogy az ősiség specifikus magyar voltát aligha tudta volna bizonyítani.

6. 1881-ben Teleszky *magánkiadásban* megjelenteti öröklési jogi törvénytervezetének általános részét és a törvényes öröklésre vonatkozó anyagát indokolással együtt,¹⁹ mintegy válaszul Grosschmidnak az ági öröklés elvetése miatt ellene intézett frontális támadására. De a tudományos megalapozottság igényével fellépő válasz sem várta magára sokáig. A Magyar Jogászegylet 1882 február 4-én megtartott ülésén Teleszky előadást tart „A magyar örökösödési jog tervezetének vezéreszméje és a törvényes örökösödést tárgyzó intézkedései” címmel.²⁰ E tanulmányában, amely első részében úgyszólván szó szerint megegyezik az utóbb az igazságügyminiszter által kiadott öröklési jogi törvénytervezet, majd az ennek alapján készült törvényjavaslatok indokolásának bevezető részével, az ági öröklés elejtésének érdekében már korábbi művében kifejtett érvekhez a következőket fűzi: „az ági örökösödés, mint a hűbér szerű ősiségi intézmény folyamánya, ellenkezik a szabad tulajdon eszméjéből kiinduló családi törvényes örökösödés azon vezéreszméjével, mely szerint a nem végrendelkező örökhagyó után az örökösödők, a kit az örökhagyóhoz legközelebbi rokoni kapcsolat fűzött; és hogy az ági örökösödési rend, amellet, hogy az örökösök közötti bonyodalmas perek folytatását majdnem kikerülhetetlenné teszi, a legkisebb mértékben sem képes biztosítani azt, amit némelyek tőle várnak, hogy ti. a vagyonnak a családban való megmaradását eredményezze”.²¹ Mégis némi „concessiót” tesz az ági öröklés javára, amennyiben a közös szülő után a törvényes örökösödés rendje szerint együtt örökösödő osztályos testvé-

¹⁷ „A mai idők szellemével ellentétes — mondja Grosschmid (MT I. XXIII. 1.) — immár le is hullott ama leveleit a régi magyar vagyoni jognak, ennek a mai időkbe átnyúló és beleillő törzseitől megkülönböztetni, szétválasztani, azon maig élő gyökereket kiemelni, a melyekkel e törzs a nemzetnek múltjában és ezzel szívében sokszázados mélyen ül: ez szerény törekvése jogtörténeti alapjainak. Én a tollvonást, mely az ország törvényében e törzs ellen fogna méretni, félelem, mint terhes ballépést, melyen a nemzet régi legjobb intézményeinek egyike pusztulna.”

¹⁸ Lásd 8. jz.

¹⁹ Teleszky: A magyar magánjogi törvénykönyv előadói tervezetének ötödik rész első és második címe. Az öröklési jog általános szabályai és a törvényes örökösödés indokolással. Budapest, 1881.

²⁰ Teleszky: A magyar örökösödési jog tervezetének vezéreszméje és a törvényes örökösödést tárgyzó intézkedései. MJÉ 1 (1882) VI.

²¹ Teleszky, MJÉ 1 (1882) VI. 20. l. — Ugyane tanulmányában mutat rá Teleszky arra is, hogy az ősiség intézménye annyira alkalmatlan volt a családi vagyonok megmentésére, hogy a hitbizomány intézményét a mágnáscsaládok vagyonának megmentése céljából 1723-ban a nemesekre is kiterjesztették (22. l.).

rekre nézve fenntartja azt.²² Ezt tekinti azonban annak a végső határnak, amelyen túlmenni nem lehet a megalkotandó öröklési jog „vezéreszméjének” sérelme nélkül. Ezt az ún. vezéreszmét pedig a végrendekezési szabadságot megtestesítő római jog és a családi jogviszony alapján álló germán jog közti kompromisszum alapján a következőkben foglalja össze: „az örökösödési jognak két egyenlő fontosságú tényezője, hogy az egyéni rendelkezési jogosultság és a családi jogos igény kellő méltatásban részesíttessenek és hogy a két ellentétes irány között az egyensúly az igazság és a célszerűség követelményeinek megfelelően helyreállíttassék”.²³ Ugyanebben a tanulmányában indokolja meg először azt a koncepcióját, hogy a házasságon kívül született gyermek az őt elismerő apa után törvényes öröklési jogot nyerjen, amennyiben annak más törvényes örököse nincs, hiszen „a házasságnak magasztos jelentősége eléggé van méltányolva azáltal, ha a házasságon kívül született gyermek az atyai rokonok után való örökösödésből teljesen kizáratik”.²⁴

7. Míg Grosschmidnak az ági öröklés elvetése miatt Teleszky ellen intézett irodalmi támadásai 1879-től kezdve egyelőre szüneteltek, ill. inkább szóbeli sikon folytak, irodalmi sikon Herczegh Mihály, a budapesti egyetem jogászprofesszora lépett fel a Grosschmid által kovácsolt fegyverzetben — de nem a Grosschmid fölényes tudásával és ragyogó érvelésével — az ági öröklést elvetése miatt Teleszky ellen,²⁵ a Magyar Jogászegylet Teleszky említett előadását követő egyik ülésén. Herczegh „Az ági öröklés fenntartása” c. előadásában²⁶ eléggé balkezesen a XII táblás törvényre vezeti vissza az ági öröklés intézményét, megállapítva, hogy „az agnatióra alapított utódlás ott sem volt egyéb, mint ági öröklés”, amely Rómában egész 543-ig fennállott, vagyis mindaddig, míg Justinianus 118. novellája életbe nem lépett. „Tehát csak akkor szűnt meg, midőn a romlatlan vérű ősök családi fája — mondja patetikusan Herczegh²⁷ — leveleit hullatni kezdé, a patria potestas tekintélye és tisztelete megszűnt, s ezzel a régi jó erkölcsök is romlásnak indultak.” Nem csekély római jogi és római történeti tájékoztatlanságot árul el a jogászprofesszor, aki csupán azért, mert az agnát öröklés fiági öröklést jelent, beazonosítja a vagyont szerző ős ágára a „paterna paternis, materna maternis” elv alapján mortis causa történő és az Országbírói Értekezlet által kialakított vagyonvisszaszállási rendet a XII táblás törvény öröklési rendjével, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a római patria potestas, amely a ius vitae ac necis-t biztosította a pater familiasnak gyermekei felett, s lehetővé tette a gyermekeknek emancipatio, vagy kitagadási ok nélküli exhereditatio útján az öröklésből való kizárását, bármely vonatkozásban is a családi közösségi érzés, a családíság elvén épült volna fel. S nagy történeti tájékoztatlanságot is árul el ez az előadás akkor, midőn a cognat öröklési rend bevezetésében és a patria potestas gyakorlati felszámolásában véli a Római Birodalom erkölcsi züllesztésének kezdetét

²² Teleszky, MJÉ 1 (1882) VI. 20. l.

²³ Teleszky, MJÉ 1 (1882) VI. 9. l.

²⁴ Teleszky, MJÉ 1 (1882) VI. 15. l.

²⁵ „Tudjuk — mondja Dell'Adami [Az örökjog alapelvei a magyar polgári törvénykönyv tervezetében. MJÉ 1 (1882) X. 1. l.] Herczegh előadására vonatkozólag — hogy nem isolált Herczegh úr álláspontja. Képviselték azt Tóth Lőrincz és Zlinszky Imre, legújabbban igen szellemesen Zsögöd Benő, akinek a „Magyar Igazságügy”-ben 1879-ben közzétett tanulmánya az öröklött és szerzett vagyonról Herczegh úr itt tartott előadásának alapul szolgált, azzal nem csak az érvekben s eszmemenetben, hanem sokszor a kifejezésekben is megegyezvén.”

²⁶ Herczegh Mihály: Az ági öröklés fenntartása. MJÉ 1 (1882) VIII.

²⁷ Herczegh, MJÉ 1 (1882) VIII. 4. l.

látni. Egyébként a továbbiakban Grosschmid érvelését ismételve próbálja valószínűsíteni, hogy az ági öröklés bizonyítása könnyebb, s jogrendszerünkben egyáltalában nem jelent anakronizmust.²⁸

8. Teleszky és Herczegh vitaindító előadásait a *Magyar Jogászegyletben* 1882 november 11.—december 4-ig tartott teljes ülésekben folytatott élénk vita követte.²⁹

A vita alapvetően az ági öröklés megtartása, vagy elvetése tárgyában folyt, s résztvevői a Teleszky-féle tervezet e sajátosságával vagy egyetértettek, vagy azt támadták, éspedig részben konzervatív oldalról, részben radikális oldalról.

Barna Ignác, aki a Teleszky-féle koncepció híve volt, rámutatott arra, hogy az ági öröklés hívei maguk is nagyrészt sokallják az ági öröklés Ország-bírói Értekezlet által elfogadott kereteit, s azt a szülői és nagyszülői ágakra kívánnák leszorítani; ez a megoldás pedig meglehetősen közel áll a Teleszky-féle megoldáshoz, az osztályos testvérek ági örökléséhez. Egyebekben rámutat arra is, hogy a magyar törvényhozás lényegében állást foglalt az ági öröklési rendszerrel szemben, amikor a gyámtörvény gyámul nem az ági rokonokat, hanem a törzsbeliakat hívja meg.³⁰ Hodossy Imre szintén az ági öröklés elvetése mellett foglal állást, amikor rámutat egyrészt arra, hogy az ági öröklés hívei, így Herczegh Mihály professzor egy Perényi-, vagy Károlyi-családot lát maga előtt, „ugyanazon egy bizonyos nevet viselő nemzetséget”, holott a családiség védelme éppen abban áll, hogy a legközelebbi rokonok, szülők és gyermekek (lemenők) öröklését biztosítsuk egymás közt, s az örökhagyó halála esetén annak túlélő anyja elől ne vihesse el az öröklött vagyont valamelyik távoli nagybácsi, vagy unokatestvér.³¹ Beksits Gusztáv hasonló álláspontot képvisel, midőn felveti, hogy ha igaz, hogy az ági öröklésnek családvagyon-mentő ereje van, úgy fenn kell azt tartani, ha azonban nem — márpedig az ő véleménye egyezik e tekintetben Teleszkyével — úgy semmi szükség sincs ez intézményre. „Ha a magyar fajt csak az ági örökösödés menthetné meg, úgy ügye vajmi rosszul állna”.³² Ugyancsak az ági öröklés felszámolása mellett foglal állást Czorda Bódog, akkori ítélőtáblai bíró. Rámutat arra, hogy „huszonegy éve annak, hogy az országbírói értekezlet az ági örökösödést a nemzet geniusában gyökerezőnek proclamálta. Engem — mondja — azóta részint ügyvédi, részint bírói hivatásom folyton arra készítetett, hogy keressem és újra keressem ezt a nemzeti géniumot. De megvallo, nem találtam”.³³ Szól arról az elég gyakori eseményről, hogy valahányszor egy faluba híre érkezik olyan bírói ítéletnek, mely az elhaltak apját vagy anyját a vagyonból „kilöki” és az örökséget távoli oldalrokonoknak ítéli, „ujjonganak a nevető örökösök, de a falu zúgolódik, felháborodik jogérzetében és azt mondja, hogy nem igazságos törvényt csinálnak odafenn az urak”.³⁴ A bírónak embercsoportok tömkelegén kell áthatolni, hogy megtalálja az ági vagyont, „és amikor nagy fáradság után megtalálta az ági örökösödést, vérzik a szíve... mert érzi, hogy a koldusbotot adta a ke-

²⁸ Herczegh, MJÉ 1 (1882) VIII. 11. és k. l.

²⁹ Az örökjog alapelvei a magyar polgári törvénykönyv tervezetében MJÉ 1 (1883) X.

³⁰ MJÉ 1 (1883) X. 31. l.

³¹ MJÉ 1 (1883) X. 114—115. l.

³² MJÉ 1 (1883) X. 119—120. l.

³³ MJÉ 1 (1883) X. 127. l.

³⁴ MJÉ 1 (1883) X. 129. l.

zébe annak az apának vagy anyának, aki fenntartotta a vagyont és a távoli rokonok ülnek be a vagyomba, kiket az örökhagyó nem is ismert”.³⁵

Az ági öröklést elvető Teleszky-féle tervezet *konzervatív oldalról való támadása* a Magyar Jogászegylet említett ülésein lényegében a Grosschmid koncepciójának szócsövét jelentő *Herczegh Mihály* nevéhez fűződik, aki „Az ági öröklés fenntartása” c. — már idézett tanulmányában alkalmazott hazafias frázisokkal védi többnyire ezt az intézményt, valahogy ilyen módon: „Vessék bár szemünkre ezt is nekünk, akik hazai intézményeinkhez híven ragaszkodunk. Nem bánom. Mert úgy vagyok meggyőződve, hogy magasztosabb azon színvonal, mely a nemzet életérdekeit tartja szem előtt, mint az, mely némelek szerint a tudomány magaslatain halad ugyan, de annak megállapodásait elvontan, a nemzet életérdekeire való tekintet nélkül alkalmazza.”³⁶ Az ági öröklés — mondja a továbbiakban — „szorosabbra fűzi a családi kapcsolatot, élénkíti a családfenntartási érzületet és családi szellemet”.³⁷

Radikális oldalról támadja Teleszky tervezetének az ági öröklés javára tett „koncesszióját” (az osztályos testvérek ági öröklése) *Dell'Adami Rezső*, s e részben elvtelennek nevezi azt, követelvén az ági öröklés minden maradványának elvetését, lényegében az ági öröklés ellenfeleinek már ismertetett érvei alapján, kiemelve azt, hogy éppen az ági öröklés bevezetése óta eltelt 20 év alatt volt a legrohamosabb a középbirtok bomlása, tehát ez intézménynek családi vagyont konzerváló ereje nem lehet.³⁸ *Jellinek Artúr* az ági öröklés ellen intézett támadásában abból indul ki, hogy a múlt és jelen öröklési joga közt az a fő különbség, hogy annak idején a családi vagyon megteremtése és konzerválása volt a cél, ma pedig az egyéni vagyon megteremtése és annak a szociális célok megvalósítása érdekében történő helyes megosztása. „Minél többen bírjanak — mondja — habár keveset is, mert ezáltal az egyénnek a szerzésre lehetőség nyújtatik, s mert a vagyon megosztását akadályozni, s annak cumulációját mesterségesen előmozdítani a legveszedelmesebb; ellenkezik azon demokratikus iránnyal, mely legpraegnansabb kifejezését a jog-egyenlőségben találja; végeredményben ez vezet az olygarchiához, vagy plutocratiához. Az örökjog pedig se egyiket se a másikat ne mozdítsa elő, hanem alkalmazkodjék a jelenlegi államszervezethez.”³⁹

Ugyanezen az ülésorozaton vetődik fel azonban egy eddig kevésbé érintett öröklési jogi kérdés, amelyet Teleszky tervezetében meglehetősen mértéktartóan kívánt rendezni, éspedig az *utóöröklés*, tehát a hitbizományi helyettesítés kérdése. Teleszky tervezete egyfokú, közeli rokonok esetében kétfokú utóörökléssel kívánta a végrendelkezési szabadság és családvagyon-fenntartás elve közt öröklési joga „vezéreszméjének” nevezett kompromisszumot realizálni. Ez kétségtől haladó gondolat volt; hiszen az Országbírói Értekezlet az egy-, vagy többfokú utóöröklés tekintetében nem fogadott el határozott álláspontot, s az azután kialakuló magyar joggyakorlat sem volt hosszú ideig egységes abban a tekintetben, hogy hányfokú utóöröklés lehetséges,⁴⁰ annál is inkább, mert az OPTK 611. §-a szerint a végrendelkező kortársai közül több

³⁵ MJÉ 1 (1883) X. 129. 1.

³⁶ MJÉ 1 (1883) X. 98. 1.

³⁷ MJÉ 1 (1883) X. 99. 1.

³⁸ MJÉ 1 (1883) X. 5. és 9. 1.

³⁹ MJÉ 1 (1883) X. 58. 1.

⁴⁰ Curia 1895. nov. 13. napján 7913/1894. sz. alatt kelt ítélete foglalt ebben a kérdésben először határozott állást. Lásd *Kolosváry Bálint*: A magyar magánjog tankönyve. Budapest, 1907. II. k. 678. 1. 1. jz.

utóörököszt is érvényesen nevezhetett, s joggyakorlatunkra ez is hatást gyakorolt.⁴¹ *Herczegh* az ági öröklés védelmében veti szemére *Teleszky*nek, hogy az utóöröklés kodifikálásával olyan intézményt állandósítanánk, amely nagy hátrányára lenne „úgy a közhitelnek, mint a birtokbiztonságnak”, s rosszabb lenne, „mint a régi ősiség volt, mert jobban lebilincselné a vagyont, amennyiben ezt nem lehetne elidegeníteni, míg ellenben ez a régi ősi vagyonnal megtörténhetett (*fassio necessaria et rationabilis et pignoratitia*)”.⁴² De az ági öröklés ellen állást foglaló radikális *Jellinek Artúr* is támadja *Teleszky*t, csakhogy baloldaltól azzal, hogy miután *Teleszky* úgy találta, hogy a családi vagyon megmentésére az ági öröklés nem alkalmas — s ebben egyet is ért vele — az utóöröklés intézményének rögzítésével próbálja a hitbizomány intézményét becsempészni, s a családi vagyont három generáción át a forgalomból kivenni.⁴³ „Ezen hitbizományi rendszer teremtette — mondja a továbbiakban némi túlzással azonosítván az angol viszonyokat a *Teleszky* által kodifikálni kívánt intézmény várható kihatásaival — Angliában a földművelési proletariátust... amelynek nyomorát *Marx* angol forrásokból leírja”.⁴⁴ A *Teleszky* által teremtetendő örökjog megmenti majd „az egyes családokat, de tönkre teszi a nemzetet. Erős szervezetet ad az elsőnek, de lerombolja a másodikat”.⁴⁵ Ugyancsak radikális oldalról támadja az utóöröklés *Teleszky*-féle koncepcióját *Dell'Adami*, aki szerint a szabad végrendelkezési jog semmiképpen sem köthető meg az utóöröklés intézményével, amely magát az ősiséget hozná vissza.⁴⁶ Maga *Beksits* is, aki egyébként mindenben egyetért az ági öröklés elvetése tekintetében *Teleszky*vel, szintén támadja az utóöröklést.⁴⁷ *Teleszky* e támadásokra adott válaszában rámutatott arra, hogy a nem családi körre terjedő egyfokú utóöröklés a gyakorlatban egész ritkán fordul elő, ha viszont családi körben történik, ott sem következhet be az utóöröklés kétfokú lehetősége folytán, hogy a vagyon három vagy négy nemzedékre köttessék le. *Herczegh* professzornak adott válaszában viszont rendkívül szellemesen utal arra, hogy nem érti annak aggályait, hiszen az ő utóöröklési koncepciója „sokkal szűkebb korlátok közé szorítja a hitbizományi helyettesítést, mint amelyek közt az tényleg fennlevőnek *Herczegh* tanár úr tanítja”.⁴⁸

Végül ezen az ülésorozaton merül fel a *Teleszky*-féle öröklési jogi tervezettel kapcsolatos az az aggály, amit egyébként *Grosschmid* már szintén hangoztatott, hogy *elhamarkodott dolog volt éppen az öröklési jog előrebocsátott kodifikálása akkor, amikor a magánjog egyéb részei, de különösen a családi jog még nincsen kodifikálva*. Ezt az aggályt *Dell'Adami* vetette fel,⁴⁹ fenntartván ennek a kérdésnek részletesebb kifejtését egy későbbi előadása számára, amelyet azután 1883. január 15-én, szintén a Magyar Jogászegylet ülésén tartott meg.⁵⁰ *Teleszky* válaszában rámutatott arra, hogy annak ellenére, hogy Németországban *Savigny*, nálunk pedig *Grosschmid* (*Zsögöd*) megállapí-

⁴¹ *Kolozsváry*: Magánjog. II. k. 678—679. 1.

⁴² MJÉ 1 (1883) X. 111. 1.

⁴³ MJÉ 1 (1883) X. 62. 1.

⁴⁴ MJÉ 1 (1883) X. 63. 1.

⁴⁵ MJÉ 1 (1883) X. 64. 1.

⁴⁶ MJÉ 1 (1883) X. 136. 1.

⁴⁷ MJÉ 1 (1883) X. 126. 1.

⁴⁸ MJÉ 1 (1883) X. 140—143. 1.

⁴⁹ MJÉ 1 (1883) X. 3. 1.

⁵⁰ *Dell'Adami*: A magyar polgári törvénykönyv tervezete s a modern jogtudomány. MJÉ 1 (1883) IX. 5. 1.

totta, hogy a korszak nem alkalmas a kodifikációra, sem Németország, sem Magyarország nem akceptálhatta ezt az aggályt, Magyarország még kevésbé, *mert hazánkknak nem volt „egy jó Gemeines Recht-je a recipiált római jogban”*. Az öröklési jog előrebocsátott kodifikációját pedig az a körülmény indokolta, hogy „a mi örökösödési jogunk alaposzlopai lettek megingatva; az országbírói értekezlet pedig csak ideig-óráig tartó pótlásokkal tette a helyzetet tűrhetővé”.⁵¹

E széles körű, s a Teleszky-féle tervezet két döntő jelentőségű koncepcióját: az ági öröklés elvetését és az utóöröklés félreérthetetlen szabályozását, s részben az öröklési jogi kodifikáció esetleges időelőttiességét megvitató Magyar Jogászegylet-i ülésorozattal, ill. Teleszkynek a problémákra adott válaszával lezáródik e kodifikációs kísérlet történetének első szakasza, amelyet tulajdonképpen társadalmi szervek által rendezett viták, írásbeli polémiák, s a kodifikátor írásművekben kifejtett alapgondolatainak közzététele jellemzett.

IV.

1. A Teleszky-féle törvénytervezet, majd az ennek alapján készült törvényjavaslatok a magyar törvényhozás apparátusában (1882—1889.). A II. Magyar Jogászegyülés 1871-ben kialakított állásfoglalása az öröklési jog külön kodifikációjáról, s az ági öröklés elvetéséről, Teleszky ez irányú publikációi, s a Teleszky-féle tervezet magánkiadása feletti Magyar Jogászegyletben tartott vita eredményei láthatólag meggyőzték az igazságügyi kormányzatot arról, hogy

a) lehetséges, sőt indokolt a magyar magánjogi törvénykönyv öröklési jogának előrebocsátott kodifikálása,

b) s elfogadható az ági öröklés intézményének általában való elvetése és az utóöröklés szorosabb szabályozása.

Ennek eredményeképpen az igazságügyminisztérium még 1882-es dátummal közlésezi „Az Általános Magánjogi Törvénykönyv Tervezete. Öröklési jog.” címmel (továbbiakban: ÖTT) a Teleszky által készített teljes tervezetet,⁵² egyelőre azonban indokolás nélkül, úgyhogy egyelőre az e tervezetre vonatkozó irodalmi kritikák alapja csupán az általános rész és a törvényes öröklésről szóló fejezet magánkiadásához kapcsolódó indokolás⁵³ lehetett:

2. Az ÖTT, amely szerkezetében az 1863. évi száz Ptk-t, tartalmában pedig sok helyütt részben ezt, részben a Mommsen-féle javaslatot követte, azonban mégis Teleszky jól megfontolt saját műve volt, 5 címből, ezeken belül fejezetekből áll, s az egész mű összesen 490 szakaszra tagozódik.

a) Az első cím: „Általános intézkedések” az öröklés fogalmáról, annak megnyílásáról, az öröklési képességről, az öröklési érdemtelenségről, s az öröklési igény alapjairól szól (1—8. §§.);

b) a második cím: „A törvényes örökösödésről” 7 fejezetben általános intézkedésekről, a rokonok törvényes örökösödéséről, a házastársak örökösödéséről, az osztályos testvéreknek ági örökösödéséről, a házasságon kívül született gyermekeknek, s ezek rokonainak rendkívüli örökösödéséről, a törvényes örökösödési részbe való betudásról, s az örökségről való lemondásról beszél (9—69. §§.);

⁵¹ MJÉ 1 (1883) X. 33. l.

⁵² Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Készítette a magyar királyi igazságügyminiszter megbízásából Teleszky István jogtudor, budapesti ügyvéd. Budapest, 1882.

⁵³ Lásd 19. jz.

c) a harmadik cím: „A köteles részről” 5 fejezetben szintén először általános intézkedésekről, a leszármazók köteles részéről, továbbá az apa és anya, majd ezután a házastárs köteles részéről, a köteles részre jogosítottak igényéről a megajándékozottak ellen, szól (70—116. §§.);

d) a negyedik cím: „Az örökhagyó rendelkezésén alapuló öröklésről” 13 fejezetben a végrendeletre vonatkozó általános intézkedésekről, a végrendeletek alaki kellékeiről (ezen belül az írásbeli, szóbeli magánvégrendeletekről, közvégrendeletekről, kiváltságos végrendeletekről), a végrendelet melléktintézkedéseiről, a végrendeletek értelmezéséről, az örökösnevezésről, a helyettesítésről, az utóörökösödésről, a közös végrendeletekről, a végrendeletek megszüntetéséről, továbbá kihirdetéséről és végrehajtásáról, a hagyományokról, az öröklési szerződésekről, s a halálesetre szóló ajándékozásokról szól (117—366. §§.);

e) az ötödik cím: „Az örökség és a hagyomány megszerzéséről s ezzel kapcsolatos jogviszonyokról” szól s 9 fejezetben szabályozza az örökség megszerzését, a hagyomány megszerzését és jogviszonyait, az örökhagyó hitelezőinek, a hagyományosoknak és a köteles részre jogosítottaknak az örökös elleni jogait, a vagyonekülönözést, az örökös hitelezőinek jogait, az örököstársak jogviszonyát, az örökösödési jog védelmét, az örökség elidegenítését, s végül az állam igényét az örökséghez örökös nemléte esetében (367—490. §§.).

Tartalmilag a legfőbb eltérések hatályos öröklési jogunkhoz képest az alábbiak voltak a tervezet szerkezeti sorrendjében:

a) az *özvegyi jogot*, mint az özvegy nőnek külön jogát megszünteti az ÖTT és házastársi öröklés címén a túlélő házastársaknak egyaránt öröklési jogot ad lemenők esetében a hagyaték bizonyos hányadának haszonélvezetére, ezek híján pedig a felmenőkkel és oldalrokonokkal konkuráló állagöröklést biztosít részükre (31—33. §§.);

b) az ági örökösödés intézményéből csupán az ún. *osztályos testvérek ági örökösödésének* intézményét tartja fenn, ill. kívánja bevezetni (38. §);

c) a házasságon kívül született gyermek részére törvényes örökösödési jogot biztosít az őt elismerő apával szemben, amennyiben annak törvényes lemenője, szülője, vagy házastársa nem maradt, s e jog konkurál az apa felmenőinek és oldalrokonainak öröklésével; ez az öröklési jog nem érvényesül az atya rokonainak hagyatékára nézve, de az atyának öröklési joga van e gyermek után, ha annak más törvényes örököse nincs (44—49. §§.);

d) a lemenőkön és szülőkön kívül a *túlélő házastársnak is biztosít köteles-részt* (70. és 101. §§.);

e) az *utóöröklést*, ha idegenekről van szó, egy fokban, ha családi körről van szó két fokban engedélyezi (234—235. §§.);

f) az *öröklési szerződés* kötését csak házastársak (jegyestársak) közt engedélyezi (349. §);

g) a *hagyaték megszerzése* tekintetében az ipso iure öröklési rendszert az *aditionális rendszerrel* kívánja felváltani (370. és k. §§.).

Az egész munkát az aprólékosság, a fejlett jogászai technika, az apróbb részletkérdésekre is kiterjedő, sokszor már a kazuisztikába menő szabályozás jellemzi, ami — tekintve, hogy kodifikálatlan öröklési jogunk igen sok kérdésben bizonytalan volt — nem is volt indokolatlan. Törvényszerkesztési technika szempontjából talán kifogásolható, hogy az ÖTT sokszor csak §-számokra hivatkozik, azok tartalmának megjelölése nélkül, ami ugyan a tervezet precizitását talán növeli, de kezelhetőségét csökkenti (e fogyatékoságot az újabb igazságügyminisztériumi tervezet, majd a törvényjavaslatok jelentős részben

kiküszöbölük). Emellett az ÖTT szövege talán túlságosan érvényesíti az ún. stilus curialist, amin azonban az igazságügyminiszteri tervezet és a törvényjavaslatok jelentősen segítenek.

3. Az ÖTT (indokolás nélkül) s a tervezet 1881-ben publikált magánkiadásához kapcsolódó részleges indokolás volt alapja Grosschmid ama rendkívül agresszív hangú cikksorozatának, amelyet a Magyar Igazságügy 1882—1883. évfolyamaiban tett közzé.⁵⁴

Grosschmid ebben a műben, amelynek okfejtését ismét a tőle megszokott elmésség és a ragyogó logika jellemzi akkor is, ha sok mindenben nem is lehet vele — alaposabb megfontolások után — egyetérteni, a következő irányokból támadja az ÖTT-t és a magánindokolást, nemkülönben némely vonatkozásban Teleszkynek az 1882-ben tartott jogászegyleti vitán elhangzott felszólalását:

a) mindenekelőtt kifejezi aggályait Teleszky tervezetének *túlzott terjedelmével és túlzottan aprólékos szabályozási módszerével kapcsolatban*, rámutatva arra, hogy a végrendeleti jogban, s ezzel kapcsolatban a hagyomány szabályozásánál sokszor olyan aprólékos kazuisztikát tartalmaz, amely oly esetekre is gondol, amelyek egy évszázadban esetleg csak egyszer fordulnak elő hazánkban;⁵⁵

b) a továbbiakban kárhoztatja a Teleszky által alkalmazott „fordító törvénycsinálási módszert”, hiszen mint mondja, a IV. és V. cím a százsz törvénykönyvek és a Fr. Mommsen-féle — már fentebb említett — tervezetnek „elegyes fordítmánya”. Az ÖTT többi részei jelentős mértékben, mint „Mommsen transcriptiója” jellemezhetők. E módszer főképpen két okból kárhoztatandó; egyrészt mert a „fordító érzéke eltompul a hazai pozitív jog iránt”, másrészt adott esetben éppen az öröklési jog az, amelyet nem lett volna szabad ilyen módszerrel kodifikálni, hiszen megfelelő magyar öröklési joggal rendelkezünk (más a helyzet pl. a kereskedelmi és váltójognál, ahol kénytelenek vagyunk — habár nem szívesen — „utánaskribálni” a nyugati törvénykönyveket, hiszen ilyen jogágazatnak múltja nálunk alig van);⁵⁶

c) inkorrektnek tartja Teleszky azt a módszert, amellyel az ági öröklés kérdését kezelte. Az osztályos testvérek ági öröklése az a „concessio” amit a behozandó idegen jog (ti. az ági öröklés elvetése) a „megszokottság” iránti elnézésből tesz a hazai élő jognak. Azonban Teleszky — mint ez a magánindokolásból kitűnik — úgy illesztette be azt az ÖTT szövegébe, hogy az bármikor kihagyható abból, anélkül, hogy a kodifikátor törvényes öröklési jogi koncepciója a legkisebb mértékben is törést szenvedne.⁵⁷ Majd rámutat arra, hogy Teleszky téved, midőn azt hiszi, hogy az ági öröklés nem köti meg a vagyont, az utóöröklés azonban alkalmas erre. Nézete szerint az ági öröklés éppen úgy megkötí azt, mint az utóöröklés, azzal a különbséggel azonban, hogy az előbbihez végrendelet sem kell, tehát ez az érv is az ági öröklés fenntartása mellett szól;⁵⁸

d) a továbbiakban nemcsak azzal támasztja alá azt az állítását, miszerint Teleszky a német befolyás rabjává lett,⁵⁹ hogy az ÖTT jelentős része fordítása,

⁵⁴ Grosschmid (Zsögöd): Az örökösödési törvénytervezetről. Magyar Igazságügy 18 (1882) 367—396. 1. 19 (1883) 414—442. 496—523. 1., 20 (1883) 127—149., 290—303., 467—477. 1. = MT I. 547—725. 1.

⁵⁵ Zsögöd, MT I. 548. 1.

⁵⁶ Zsögöd, MT I. 549—559. 1.

⁵⁷ Zsögöd, MT I. 559—560. 1.

⁵⁸ Zsögöd, MT I. 633. 1.

⁵⁹ Zsögöd, MT I. 618. 1.

vagy legalábbis „transcriptiója” a német törvénykönyveknek, ill. tervezeteknek, de azzal is, hogy Teleszkynél a *törvényes öröklés első helyre helyezése a végrendeleti örökléssel szemben* az ÖTT beosztásában szintén német befolyás eredménye.⁶⁰ A rómaiaknál a végrendeleti szabadság elve uralkodott, a német pandektisztika azonban a jelenhez is simulni akar. Nem tud szabadulni a végrendeleti öröklés primátusától a római jog hatása alatt, de ugyanakkor a törvényes öröklés döntő jelentőségét is kénytelen elismerni. Teleszkynek német pandektista hatás alatt „tényleg és instinktíve vezéreszméje a törvényes örökösödés; kifejezetten, de öncsalódásképpen a szabad végakarat”.⁶¹ Egyebekben azonban kijelenti, hogy ő is egy törvénytervezetben első helyre helyezné a törvényes öröklést, de más indokokból, s így a kérdés teljesen elméleti.⁶²

e) Grosschmid azért is kárhoztatja Teleszkyt, hogy kioroszakolta a *magánjogi törvénykönyv öröklési jogának előzetes, magánjogunk többi részét megelőző kodifikációját*, azzal az indokolással többek közt, hogy az nálunk sokkal sürgősebb, mint a németeknél, mert azoknak van jó „Gemeines Recht”-jük. Ezzel kapcsolatban felveti azt, hogy vajon olyan jó-e az a „közönséges jog”; hiszen ha azt behoznák Magyarországra „a hazai közönség ... a családi és örökösödési viszonyok teljes megbomlását látná e csodálatos chaos-ban”, amit pl. a „nemo pro parte testatus” elv, a quarta Falcidia, vagy a querela inofficiosa testamenti alkalmazása okozna, mint ahogy az Németországban is megtörtént;⁶³

f) végül, de nem utolsósorban politikai inkorrektsséggel vádolja Teleszkyt Grosschmid midőn hangsúlyozza, hogy az ÖTT egy „minden féle áramlattal úszni-akarást” látszik tükrözni.⁶⁴ „Tíz esztendeig (1871—1881) licitáltunk a vörös radikalizmusban a hazai öröklés ellen. — mondja Grosschmid⁶⁵ — S miért? mert családfenntartó... S most? Egy salto mortaleval egyszerre ott termünk a családfenntartók élén, licitálva minden eddigit abban, ami ellen idáig minden erőnkkel küzdöttünk.” Ebből nyilvánvalónak tartja, hogy a hazai közvéleményben valami pálfordulás állhatott be, s ezt tükröztödi Teleszky pálfordulásában is. Itt főként arra látszik Grosschmid utalni, hogy az 1871. évi II. Magyar Jogászggyűlés, amelyet szerinte a „radikalizmus, az esprit jakobin” jellemzett, a hitbizomány intézménye ellen nyilatkozott, minthogy „a hitbizomány egyenlőtlenséget szül a társadalmi tagok közt”,⁶⁶ s most Teleszky mint az ösiség és ági öröklés ellenfele mégis kodifikálni akarja az utóöröklést.

4. Még ugyanebben az évben, 1883. január 15-én a Magyar Jogászegylet teljes ülésén újabb támadás éri az ÖTT-t, de nem konzervatív oldalról, mint azt Grosschmid teszi, hanem radikális oldalról. Dell'Adami ez ülésen tartott előadásában⁶⁷ három irányú támadást intéz e tervezet ellen:

a) mindenekelőtt ő is az ÖTT-ben fellelhető *német befolyást kárhoztatja* rámutatva arra, hogy kodifikátoraink, így Teleszky is csak a római és germán jogot ismeri, ami ezen kívül áll, azt a nemlétező dolgok területére utalja,⁶⁸ s műve lényegében „a szász vagy osztrák kódex többé-kevésbé sikerült fordí-

⁶⁰ Zsögöd, MT I. 585—619. l.

⁶¹ Zsögöd, MT I. 606. l.

⁶² Zsögöd, MT I. 618. l.

⁶³ Zsögöd, MT I. 622—623. l.

⁶⁴ Zsögöd, MT I. 624—637. l.

⁶⁵ Zsögöd, MT I. 631—632. l.

⁶⁶ Zsögöd, MT I. 626. l.

⁶⁷ Dell'Adami: A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány. MJÉ 1 (1883) IX.

⁶⁸ Dell'Adami: MJÉ 1 (1883) IX. 18. l.

tása", lényegében egy „németes kompilatio ad gloriam Windscheidii et ceterorum, de nem öntudatos, magyar jogalkotás” eredménye,⁶⁹

b) a másik támadási felületet az ÖTT ellen az adja Dell'Adami számára, hogy az öröklési jognak a magánjog többi részei, elsősorban a családjog előtt történő kodifikációja időelőtti,⁷⁰ mint azt egyébként Grosschmid is hangoztatta, s végül

c) ami Grosschmid konzervatív család- és örökjogi felfogásától teljesen idegen, Dell'Adami rámutat arra, hogy a kor társadalmi-gazdasági viszonyainak egy észjogi alapon álló polgári törvénykönyv, amely „a társadalomnak és egyes érdekköreinek, a termelő erőknél és vagyoneloszlásnak, a tőkének és munkának, társulásnak és közösségnek szervezését teljesen az egyéni autonómiára” kívánja hagyni, az már anakronizmus, mert „az egyén nincs felszabadítva, melyet törvényesen kizsákmányolni lehet. A birtok uralma az ember fölött, nincs megszüntetve, hol a progresszív nagy tőkehatalom milliókat a nyomor szolgátságában tart”.⁷¹ Ezen a helyzeten egyes jogszabályok nem segíthetnek. Új jogalkotási alapelvek szükségesek, amelyek alapján megfelelő jogszabályok születhetnek. „Az agrár és ipari törvények, a szellemi és munkás proletariátusra, a népesedésre stb. szociális kérdésekre tekintő jogszabályok, ezek fejtik fel az általánosítandó reformok alapelveit.”⁷²

5. Az ÖTT ellen konzervatív és radikális oldalról intézett ezek az energikus támadások azonban mindkét támadó kitűnő felkészültsége, ragyogó érvelése ellenére nem jártak úgy látszik sikerrel.

Ami a német hatás, a fordítói kodifikálás vádját illeti, e tekintetben semmi esetre sem lehet szó szolgai fordításról; ezt maga Grosschmid is elismeri, midőn kijelenti, hogy az ÖTT szerkezetét „a Tervezet fénypontjának” tekinti és nézete szerint e tekintetben „a szász törvénnyel és Mommsennel szemben is mutatkozó némely haladást őszinte örömmel kell constataálnunk”,⁷³ s emellett az ÖTT „félreismerhetetlenül beható szaktudományra, jogászai ítélőképességre, a jogéletben való nagy jártasságra és az apróbb érdekek iránt való fogékonyságra val”, másutt pedig kifejti, hogy „esze ágában sincs plágiumhajsztát indítani”.⁷⁴ Dell'Adaminak az a vádja pedig, amely szerint kodifikátoraink, tehát Teleszky számára csak a római és germán jog létezik, a többi nem létezőnek tekintik, semmiképpen sem állhat meg, mert — mint az ÖTT utóbb megjelent indokolása bizonyítja — Teleszky igen jól ismerte a római jogon és a német jogterület törvénykönyvein kívül a Code civil-t, nemkülönben az 1865. évi olasz Codice civile-t is, azokra hivatkozik, nézeteikkel polemizál; s elemzi azokat, szükség esetén nem idegenkedik azok intézkedéseinek adaptálásától sem.

Ami az öröklési jogi kodifikáció időelőttiségére vonatkozó vádat illeti, kétségtelen, hogy talán szerencsésebb lett volna előbb a családi jogot kodifikálni, de Teleszkynek abban tökéletesen igaza volt, hogy az ősiség megdőlte elsősorban öröklési jogunk alapjait ingatta meg, s az Országbírói Értekezlet e tekintetben sok vonatkozásban nem adott megnyugtató megoldást,⁷⁵ tehát itt a kodifikáció különösen sürgetőnek látszott, s ha figyelembe vesszük, hogy Grosschmid „ex privata diligentia” külön „ellentörvénytervezetet” készített a

⁶⁹ Dell'Adami: MJÉ 1 (1883) IX. 21. 1.

⁷⁰ Dell'Adami: MJÉ 1 (1883) IX. 5. 1.

⁷¹ Dell'Adami, MJÉ 1 (1883) IX. 23. 1.

⁷² Dell'Adami, MJÉ 1 (1883) IX. 25. 1.

⁷³ Zsögöd, MT I. 577—578. 1.

⁷⁴ Zsögöd, MT I. 550. 1.

⁷⁵ Lásd 51. jz.

törvényes örökösödésről, s azt 1885-ben ki is nyomatta, s mintegy felajánlotta az ÖTT törvényes öröklésről szóló részének helyettesítésére,⁷⁶ úgy ézt a vádat sem tekinthetjük túl súlyosnak.

A harmadik vádpont, amely szerint az ÖTT a szociális szempontokat, a proletariátus helyzetét stb. nem méltatja, általában helytálló, de felmerül a kérdés, hogy 1882-ben, amikor Magyarországon a feudalizmus maradványai még nem számolódtak fel, tehát a liberálkapitalizmus ki sem fejlődhetett teljesen, s ugyanakkor a monopolkapitalizmusnak még csak a csirái jelentkeztek, tarthatott volna elfogadásra számot egy olyan tervezet, amely ezeket a szempontokat kellően mérlegelte volna. Vajon nem volt-e elég előrelépés Teleszky részéről az, hogy a feudális özvegyi öröklést elvetette, lehetőséget kívánt biztosítani arra, hogy a házasságon kívül született gyermek bizonyos feltételek mellett apja után is öröklési jogot kapjon (ÖTT 44–54. §§.), s a nemek közti egyenjogúság elvétől vezettetve az özvegyi haszonélvezetet a túlélő férjre is kiterjeszteni kívánta (ÖTT. 31. §.).

6. Hogy az ÖTT ellen indított jobbról és balról jövő támadások egyelőre eredménytelenek maradtak, igazolja az a körülmény, hogy a bírói, jogtanári és ügyvédi kar kiváló képviselőiből összehívott szaktanács megvitatás tárgyává tette most már igazságügyminiszteri megbízás alapján az ÖTT anyagát, amelyhez az „Indokolás” I. kötete 1883-ban, míg a II. kötete 1885-ben jelent meg.⁷⁷

A szakbizottság az ÖTT tárgyalását 1883 őszén kezdte meg, most már az indokolás birtokában, s 1886 tavaszán fejezte be, s egyben megfelelő választ adott azoknak az aggályára, akik az öröklési jognak a magánjogi törvénykönyv egészét megelőző kodifikációját veszélyesnek ítélték. Az öröklési jog szabályozása a magyar törvényhozás legsürgősebb feladatát képezi, mert „ami e téren 35 év óta történt, csak a zavarok növelésére szolgált, a mennyiben az 1848. évi törvények csak a régi jogállapotok megszüntetésére szorítkoztak, az ausztriai polgári törvénykönyv idegenszerűségénél és hatályának ideiglenességénél fogva nem verhetett gyökeret a nemzet jogéletében, az ősiségi patens csak rombolt, de nem épített, az országbírói értekezlet szabályai hevenyében készültek és ennél fogva hiányosak, végre bírói gyakorlatunk egyöntetűnek és következetesnek egyáltalában nem mondható”.⁷⁸

7. Még a szakbizottsági tárgyalások idején Teleszky nagy konzervatív ellenfele Grosschmid 1885–1886. években újabb támadásba lendül, s elkészíti, s a Magyar Igazságügyben publikálja „Törvénytervezet a törvényes öröklésről” c. koncepcióját, mert úgy érzi, hogy „buzdítva lett” e tervezet elkészítésére „úgy szigorúan jogéleti, mint magasabb politikai és nemzeti okoknál fogva”, anélkül azonban, hogy a tervezettel „túlnyomó sympathiákra kilátása lehetne”.⁷⁹ Grosschmid módosításai az akkor élő örökjogunk viszonylatában a következőkben foglalhatók össze:

⁷⁶ Zsögöd, MT II. 63. és k: 1.

⁷⁷ Az Általános Magánjogi Törvénykönyv Tervezte. Öröklési jog, Indokolás. Készítette a magyar királyi igazságügyminiszter megbízásából Teleszky István jogtudor, budapesti ügyvéd. I. füzet. Budapest, 1883. — II. füzet. Budapest, 1885.

⁷⁸ Idézi a „szaktanácskozmány” egyöntetű álláspontját szó szerint az 1887. január 8-án kelt öröklési jogi törvényjavaslat indokolása. Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai. XX. kötet. 1887. 103. l.

⁷⁹ Grosschmid (Zsögöd): Törvénytervezet a törvényes örökösödésről. Magyar Igazságügy 24 (1885) 245–263., 318–336., 367–381. l., 25 (1886) 59–75., 136–154., 203–216., 282–292., 451–468. l., 26 (1886) 44–56., 109–123. l. = MT II. 63–271. l.

a) az özvegyi jogot fenntartja ugyan az özvegyiség idejére, de azt lakásra, tartásra és hányados (általában 1/4 részes) haszonélvezetre szorítja;⁸⁰

b) a nemek közti jogegyenlőség felé való lépésként, de az özvegyi öröklés feudális intézményének részbeni fenntartásával, azt modernizálva *özvegyi és férji öröklést* konstruál ivadékok nemléte esetére a közösen használt berendezési tárgyakra és a szerzői jogra, kivéven belőle a férj öröklése esetén a nő ruháit; ez az öröklés az ági örökösökkel szemben törvényes előhagyománynak tekintendő;⁸¹

c) az ági öröklést fenntartja, de azt a szülői és nagyszülői parentálásra korlátozza: „az, aki az örökhagyóhoz az öregszülei foknál távolabb áll, a vagyon eredetére soha semmi szín alatt nem támaszkodhatik”;⁸²

d) megteremti az öröklött vagyonbeli osztályrészt, ami nem feltétlenül azonos az ági vagyonnal, [pl. az örökhagyó anyjától egy házat örökölt, amely annak szerzeménye volt; maradt utána férj és édesapa. Az érvényes örökjog szerint a férj örökölné, mert anyai ágon nincs senki, de Grosschmid az apának ebből felerészt ad (I. parentéla), míg a II. parentélanak 1/3 részt].⁸³

E módosítások az ÖTT-hez való bizonyos közeledést (nemek közti jogegyenlőség), s az ági öröklés kirívó igazságtalanságainak felismerését (az ági öröklés két parentéla-ra való korlátozása) jelentik a nagy jogtudós részéről, aki egyébként az adott esetben félretéve „hazafias” konzervativizmusát új intézményt is próbál az „öröklött vagyonbeli osztályrész” formájában konstruálni.

8. Az 1883 őszétől 1886 tavaszáig tartó, s ekkor befejeződött szakbizottsági tárgyalás alapján az igazságügyminisztérium elkészítette — természetesen Teleszky közreműködésével „Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Teleszky István javaslata alapján. Az igazságügyminiszteri értekezlet és a szövegező bizottság által átdolgozott kiadás” (Budapest, 1886.) c., 494. §-t tartalmazó kiadványt, s ez lett alapja — csupán stiláris módosításokkal néhány helyen és minimális tartalmi módosítással (pl. az örökségbe való betudásnál 53. és k. §§) — a „Törvényjavaslat az öröklési jogról” (továbbiakban I. ÖTJ) c. munkálatnak, amelyet Fabinyi Theofil igazságügyminiszter indokolásával együtt az 1884 szeptember 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának 1887 január 8-i ülésén^{83/a} terjesztett elő.

Az I. ÖTJ szerkezetében, beosztásában és lényeges tartalmában úgyszólván teljesen azonos az ÖTT-vel. Őt, az ÖTT címeivel azonos címek alatt tárgyalja az egész öröklési jogot 494. §-ban, mindössze annyi szerkezeti módosítással, hogy a törvényes örökösödésről szóló második címből elhagyták a „Teleszky-féle engedményt” az ági öröklés javára az osztályos testvérek ági örökléséről, s így e cím most már csak 6 fejezetből áll. Lényegesebb tartalmi módosítások a következők:

a) az ági öröklés javára tett koncesszió, ti. az *osztályos testvérek ági öröklésének teljes elhagyása* (ezzel az I. ÖTJ az ági öröklés intézményét teljesen kiküszöbölte);

⁸⁰ Zsögöd, MT II. 81. l.

⁸¹ Zsögöd, MT II. 100—101. l.

⁸² Zsögöd, MT II. 134. l.

⁸³ Zsögöd, MT II. 191. l.

^{83/a} A „Törvényjavaslat az öröklési jogról” indokolással az 1884. szept. 25-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai XX. kötetében (1887) 599. számú irományként nyert közzétételt (20—313. l.), a miniszteri beterjesztésről pedig ugyan-ezen országgyűlés képviselőházának naplója XIV. kötetének (1887) 6. oldala tájékoztat.

b) a túlélő házastárs törvényes öröklése kapcsán a lemenőkkel való konkurrencia esetén. a haszonélvezet mértékének, lemenők hiányában történő állagöröklés esetén pedig a hagyatéki állag hányadának módosítása, a déd- szülőknek és távolabbi felmenőknek az ÖTT-ben a házastárssal engedélyezett konkurralása kizárásával, s a lakásfelszerelés tárgyai tulajdonának kizárólag a túlélő házastárs részére leendő biztosításával (ÖTT 30—33. §§.—I. ÖTJ 33—34. §§.);

c) a házasságon kívül született gyermek apja utáni örökösedésének előfeltételét illetően az ÖTT-ben említett születési lajstromba való beiktatás mel- lőzése, s az ilyen gyermeknek az apai oldalakonokkal való öröklési konkurra- lása esetén a gyermek öröklési hányadának növelése és az apa öröklési lehe- tőségeinek teljes elvetése (ÖTT 44—47. §§.—I. ÖTJ 40—45. §§.);

d) a túlélő házastárs kötelesrésze tekintetében a haszonélvezetre kiterjedő kötelesrész hányadának csökkentése (ÖTT 101. §.—I. ÖTJ 95. §.);

Az I. ÖTJ indokolásának bevezető része kimerítően részletezi a kodifiká- ciós eljárás eddigi menetét, rámutatván arra, hogy miért van szükség az örök- lési jognak a magánjog többi részét megelőző kodifikációjára, kiemelve nem- csak azt, hogy — mint már említettük a szakbizottság véleménye kapcsán — régi öröklési jogunk alapjai megdőlték, s így jogbizonytalanság állott elő, ha- nem azt is, hogy miután Erdélyben és a volt határörvidéken az OPTK örök- joga van érvényben, előfordul, hogy egy törvényszék különböző területein különböző öröklési jogi szabályok érvényesülnek, s ez tarthatatlan állapoto- kat teremt.⁸⁴

9. Bár az I. ÖTJ a képviselőházhoz 1887 január 8-án történt beterjesztése után *parlamentari tárgyalást nem nyert*, maga a *benyújtás ténye nagy megmoz- dulást idézett elő az irodalomban*, amennyiben a javaslat konzervatív ellenfele Grosschmid és radikális kritikusa Dell'Adami újból támadásba lendült az ellen, annyira, hogy Grosschmid még Teleszkyt is, ill. az I. ÖTJ-t is védelmébe véve bizonyos értelemben, Dell'Adami ellen is támadást intézett.

1887 január 15-én, tehát egy héttel az I. ÖTJ-nek a képviselőházhoz való beterjesztése után „Családfenntartás és örökjogi javaslat” címen⁸⁵ támadás jelent meg Grosschmid tollából a javaslat utóöröklést szabályozó része ellen. Nyilvánvalólag Grosschmid úgy látta, hogy a minisztérium az ági öröklés intézményének Teleszky által meghagyott maradványát is elvetvén, annak megmentése reménytelennek látszik, tehát meg kell próbálni Teleszky mérsé- kelt utóöröklési koncepcióját — amelyet egyébként a korábbiakban Grosschmid az ági örökléssel szemben negative ítélt meg⁸⁶ — a *családvagyon-fenntartás érdekében kiszélesíteni*.

Alig telt el egy hét, Dell'Adami intézett támadást a javaslat ellen bal- oldali előjellel. Nézete szerint: a) az *özvegyi jog* (még akkor is, ha a nemek közti egyenjogúság alapján van megkonstruálva), mint avult maradvány *el- vetendő*, másrészt b) a *házasságon kívül született gyermek* részére apja vonat- kozásában is a törvényes gyermekekkel azonos öröklési jogállás *biztosítandó*.⁸⁷

Ez ellen az általában, de a kor társadalmi-gazdasági viszonyaihoz képest különösen túlzó támadás ellen azonban éppen maga Grosschmid védte meg

⁸⁴ I. ÖTJ Indokolás 103. l. (lásd a 83/a. jz.).

⁸⁵ Grosschmid (Zsögöd): Családfenntartás és örökjogi javaslat. Budapesti Szemle 49 (1887) 49. és k. l. = MT II. 303—323. l.

⁸⁶ Zsögöd, MT I. 633. l.

⁸⁷ Dell'Adami: Az örökjogi törvényjavaslat. Nemzet c. lap 1887 január 21., 23., 26. és február 1-i számában.

Teleszkyt és javaslatát, habár úgy, hogy abban aligha volt köszönet. Grosschmid válaszában⁸⁸ a következőket mondta: „A kormányjavaslat antihistoricus, másoló legislatio, ez igaz, *de van benne mégis némi jogfolytonossági nismus*... Emellett van benne... *a részletekre is kiterjedő figyelmesség, s amit a legnagyobbra becsülök, excentrikusságoktól óvakodás*... A t. cikkiró úr által contemplált legislatio szintén antihistoricus, sokkal antihistoricusabb, mibe ha nem csalódom, virtust helyez. E mellett szintén másoló, sőt másolóbb, mert öntudatlanul másoló... Ő a salto mortalék legislatora; divatbáb, a kit novítások vonzanak”⁸⁹ E mellett itt akaratlanul is kifejezésre juttatja azt, hogy egyetért Teleszky kodifikációs törekvéseinek azzal a céljával, hogy az örökjogi partikularizmus helyett Magyarországnak egységes öröklési jogot kell biztosítani. „Mindenekelőtt — mondja Grosschmid — egy föladat állana előtérben. Visszaállítani a magyar törvényes öröklési rendet Erdélyben; behozni a határörvidéken; s ezzel kapcsolatosan az egész jogterületünkre nézve e történelmi matériát külön törvényben praecisirozni, kissé adaptálni”⁹⁰

Ez évben jelentette meg egyébként az igazságügyminisztérium a javaslat német fordítását (Kern Tivadar munkája) Budapesten, s ez módot adott a külföldi jogászoknak, hogy észrevételeiket arra megtegyék. Pfaff és Hoffmann bécsi jogtudósok, Randa prágai, Hartmann tübingeni, Kohler berlini professzor és Dernburg, a nagy német pandektista a részletkritikák mellett általánosságban nagy előrelépésként üdvözölték a munkálatot a Jogtudományi Közöny 1887—1888. évfolyamaiban folytatólag megjelent bírázataikban (lásd a III. fejezet II/5. pontját).

10. A belföldi irodalmi támadások alapján az I. ÖTJ-t az igazságügyminisztérium felülvizsgálta s természetesen Teleszky segítségével némileg módosította. Az új „Törvényjavaslat az öröklési jogról” indokolással együtt (továbbiakban II. ÖTJ) az 1887 szeptember 26-ra hirdetett országgyűlés október 22-i ülése elé került, ahol Fabinyi igazságügyminiszter bejelentette, hogy az I. ÖTJ-t ő már a képviselőháznak korábban beterjesztette, az azonban tárgyalás alá nem került. Egyben indítványozta azt, hogy a jelen szöveg a tett pótlásokkal és indokolásával együtt az igazságügyi bizottsághoz tétessék át tárgyalás céljából.⁹¹

A II. ÖTJ szerkezetében, beosztásában azonos az I. ÖTJ-vel, csupán §§-ainak száma nőtt meg 494-ről 497-re.

Tartalmilag egyetlen lényeges változtatás található benne az előbbihez képest, éspedig az utóöröklés kérdésében. Míg az ÖTT és vele egyezően az I. ÖTJ Teleszky eredeti koncepciójának megfelelően idegenek közt egyfokú, családtagok közt pedig kétfokú utóöröklést engedélyezett, Grosschmidnak a „családfenntartás” jegyében eszközölt, s fentebb ismertetett irodalmi támadása hatása alatt⁹² a családi kör vonatkozásában a második nemzedékig korlátlanná tette azt. Erre nézve így ír Grosschmid: „a dolgozat — ti. a már idézett „Családfenntartás és örökjogi javaslat” c. tanulmány — főként azon kérdést tűzte ki

⁸⁸ Grosschmid (Zsögöd): Az örökjogi törvényjavaslat. Nemzet c. lap 1887 március 5., 19., április 3., 7., 16. és május 29-i számaiban = MT II. 327—363. l.

⁸⁹ Zsögöd, MT I. 343. l.

⁹⁰ Zsögöd, MT II. 351. l.

⁹¹ A II. „Törvényjavaslat az öröklési jogról” indokolással az 1887 szeptember 26-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai II. kötetében (1887) 41. számú irományként nyert közzétételt (1—297. l.), a miniszteri előterjesztésről pedig ugyanezen országgyűlés képviselőházának naplója I. kötetének (1887) 99—100. oldala ad tájékoztatást.

⁹² Lásd 86. jz.

megfejtése tárgyává: vajon képes-e és mennyiben a TJ. utóörökösödési rendszere az elejteni célzott hazai törv. örök. rendet a családvagyon fenntartása szempontjából pótolni? Kifejtései következtében az akkori igazságügyi kormány indítatva érezte volt magát, a megoldást más alapokra fektetni, ami kitűnik, ha egybevetjük az I. TJ sarkalatos 233. §-ával a II. TJ megfelelő 236. §-át”.⁹³ Grosschmid tehát, aki az ági öröklés kérdésében látszólag csatát veszített Teleszkivel és a kormánnyal szemben, nyereségként könyvelhette el a második nemzedékig terjedő, ezen belül azonban nem korlátozott családi hitbizomány kodifikációját.

11. 1888 folyamán Grosschmidnek újabb tanulmánya jelenik meg a kötelesrész kiszámításával kapcsolatos problematikus kérdések megoldása tárgyában.⁹⁴ A cikkben foglalt megállapítások következtében az akkori igazságügyi államtitkár magához hívatta 1888. végén Grosschmidet és vele szóbeli tárgyalásokat folytatott a kötelesrésszel kapcsolatban.⁹⁵ Feltehetőleg ezek a tárgyalások némi befolyást gyakorolhattak a kötelesrésze vonatkozó javaslatbeli szabályok módosítására.

12. Az 1887 év szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának 1888 június 8-án tartott ülésén. Fabinyi igazságügyminiszter bejelentette, hogy miután a II. ÖTJ-t az elmúlt év október 22-én a háznak beterjesztette, az igazságügyi bizottság azt tárgyalta, de a tárgyalást nem tudta befejezni. Egyben kérte a II. ÖTJ-nak az igazságügyi bizottsághoz való újbóli utasítását.⁹⁶

13. 1889 február 12-én Szivák Imre, az igazságügyi bizottság előadója bejelenti, hogy bizottsága a törvényjavaslatot letárgyalta.⁹⁷

Az Igazságügyi Bizottság jelentése (továbbiakban IBJ); amelyhez a törvényjavaslat ún. Bizottsági Szövege (továbbiakban ÖBSZ) kapcsolódik az 1887 szeptember 26-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai XIV. kötetében (1889), mint 412. számú iromány (225—361. l.) nyert publikációt, s egyben ez az ÖBSZ volt a Teleszky által kezdeményezett öröklési jogi kodifikációs kísérlet szövegének utolsó változata.

Az IBJ nagy jelentőségű elvi megállapításokat tesz általában és egyes intézményekre vonatkozólag is. A legfontosabbaknak az alábbiakat tartjuk:

a) a kodifikációs kísérlet alapvető jellemzését az IBJ a következőkben adja: „a célba vett codificatio nem akar átmenet nélküli ugrásokat előidézni az életviszonyokban, sém nem akar történeti előzmények nélküli, merőben elméleti alkotás lenni, hanem a történeti jogfolytonosság alapján fejlett intézményeit olyképp veszi kiindulási alapul, hogy azokat, mint történeti anyagot hozza összhangba az újjáalakult s a következményekben is az elvek ösztönzésével kiépítendő állami életnek követelményeivel”;⁹⁸

b) a teljes magánjogi kódex elkészítésének megvárása az öröklési jog oly égetően szükséges kodifikációját indokolatlanul elodázná, s a bizottság úgy

⁹³ Zsögöd, MT II. 303. l. 1. jz.

⁹⁴ Grosschmid (Zsögöd): A köteles részre jogosultság függési viszonya a törvényes örökösödésre hivatottsághoz. Magyar Igazságügy 30 (1888) 237—257., 333—355., 413—433. l. = MT II. 367—473. l.

⁹⁵ Zsögöd, MT II. 367. l.

⁹⁶ Az 1887 szeptember 26-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. V. kötet (1888) 259. l.

⁹⁷ Az 1887 szeptember 26-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. kötet (1889) 235. l.

⁹⁸ IBJ 226. l.

véli, hogy „hazai magánjogunknak még codifikálatlan részei közül éppen az örökjog legyen az, mely ilyen módon a legelső sorban alkottassék meg”.⁹⁹

Ami az egyes intézményeket illeti:

a) az ági öröklés elvetésével kapcsolatban az IBJ a következőket rögzíti: „a bizottság nem vezettette ugyan magát az ősiség ellen felhozatni szokott indokok által, a mennyiben természetesen az ősi és öröklött vagyonok történeti és jogi fogalma közti különbséget nem hagyta figyelmen kívül — mindazáltal *egyhangú megállapodása alapján* (sic!) a törvényes örökösödés szabályozásánál az öröklött és szerzett vagyon közötti különbséget, úgyszintén az öröklésre hivatott rokonok nemi különbségének örökjogi hatályát feltétlenül és teljesen mellőzendőnek mondotta ki”. Majd rámutat arra, hogy a vagyonok közti e különbség fenntartásán alapuló ági öröklés legfontosabb funkcióját — mint a tapasztalat mutatja — ti. a családfenntartás eszméjét szolgálni egyáltalán nem képes;¹⁰⁰

b) a bizottság a családfenntartás gondolatát az *utóörökléssel* kívánja szolgálni, amelynek törvénybeiktatásával nem valamely „időleges eszméáramlatnak tett engedményt lát” (válasz Grosschmidnak Teleszky ellen emelt „minden áramlattal úszni akarás” vádjára) hanem időtálló pozitív jogintézményt;¹⁰¹

c) rámutat az IBJ arra is, hogy „a házasságon kívül született gyermekek *kivételes örökösödésénél... a javaslat több ellentétes irányú megbírálásnak képezte tárgyát... egyik oldalról kifejezés adatott annak, hogy a javaslat alul marad azon legkisebb mérvén, melyet a humanizmus álláspontjáról s a törvénytelen gyermekek sorsának javítása szempontjából követelni kell;*¹⁰² — majd ezzel ellenkezőleg az hozatott fel a javaslat ellen, hogy túlmegy azon erkölcsi határvonalon, melyen a házassági intézmény és törvényes gyermekek jogállásának megóvására megtartani kell”.¹⁰³ A bizottság azonban „a humanizmus és a házasság etikai felfogása közt a középúton” állni kívánva fenntartotta a korábbi koncepciót e tekintetben;¹⁰⁴

d) feltétlenül szükségesnek tartja a bizottság a lemenőkön és szülőkön kívül a *hátrahagyott házastársat is kötelesrészben részesíteni*,¹⁰⁵ mert ez felel meg a méltányosság következményeinek.

14. Az ÖBSZ maga 488 §-ban az I. és II. ÖBJ-vel azonos számú fejezetekre oszló ugyancsak öt címben tételezi a magyar öröklési jog leendő anyagát. A szempontunkból leglényegesebb tartalmi változások nagyjából a következők:

a) a *túlélő házastárs törvényes örökösödése esetében lemenők létében a nőt részesíti előnyben*, tehát nagyobb hányadban juttat részére holtig tartó haszonélvezetet, mint a túlélő férjnek, s a nő helyzete csak akkor válik egyenlővé a túlélő férfiével, ha az előbbi újabb házasságot köt (II. ÖTJ 33. §.— ÖBSZ 33. §.);

b) a fentieknek megfelelően *változik a túlélő házastárs kötelesrésze is* (II. ÖTJ 98. §.—ÖBSZ 98. §.);

c) az *utóöröklésnek a korábbi javaslatban szabályozott rendjét fenntartja* azonban azzal a korlátozással, hogy *csak kortárs családtagok vonatkozásában*

⁹⁹ IBJ 227. 1.

¹⁰⁰ IBJ 227—228. 1.

¹⁰¹ IBJ 228—229. 1.

¹⁰² Lásd *Dell'Adami* támadása 87. jz.

¹⁰³ IBJ 239. 1.

¹⁰⁴ IBJ 229. 1.

¹⁰⁵ IBJ 230. 1.

enged korlátlan utóöröklést, az ezután születendő személyek tekintetében korlátozza azt (II. ÖTJ 236. §.—ÖBSZ 238. §.).

15. Ezek után úgy látszott, hogy az ÖBSZ-ben tett, lényegében nem jelentős módosításokkal a törvényjavaslat az előírt törvényhozási út további részeinek végigjárása után törvényerőre fog emelkedni. Jelezni látszott ezt az a körülmény is, hogy 1889-ben Grossschmid az igazságügyminisztertől megbízást kapott a törvényjavaslat, helyesebben a leendő öröklési törvény életbeléptető törvénye javaslatának elkészítésére. E javaslatnak szövege a Magyar Igazságügy 1890-es évfolyamában látott napvilágot¹⁰⁶ azzal, hogy hivatalos közzététele az öröklési törvény meghozatalának ideje utánra lesz fenntartva. Egyébként az életbeléptető törvény javaslata az ÖBSZ szövegét vette alapul.¹⁰⁷

Az életbeléptetési törvény javaslata hat fejezetben bizonyos alapintézkedéseket, a hatályban maradó öröklési jogi jogszabályokat, a fennálló törvényekre vonatkozó kiegészítéseket és módosításokat (peres, végrehajtási eljárás, telekkönyvi rendtartás, csődtörvény stb.), átmeneti intézkedéseket, más törvényhozásokra vonatkozó intézkedéseket és záróhatározatokat tartalmazott 121 §-ban. Vajon a család- és öröklési jog vonatkozásában (nemkülönbön közjogi szemléletében) konzervatív, mondhatnánk feudális beállítású Grossschmid belenyugodott-e ez új szellemű, a magyar öröklési jog feudális elemeit csak igen csekély mértékben honoráló (ti. hogy a feudális intézmények pl. a hitbizomány, főpapi öröklés szabályozása e törvény keretein kívül esik, tehát Teleszky, ill. a kodifikációs bizottság ennek rendezését nem is tartotta feladatának) javaslat törvényerőre emelkedésébe? A látszat mindenesetre erre mutatott, hiszen Grossschmid volt az, aki elvállalta az életbeléptető törvény javaslatának megfogalmazását. E kérdésre választ csak az életbeléptetési törvény javaslatának figyelmesebb elolvasása adhat;

a) első feladatának tartja Grossschmid annak kimondását, hogy a II. fejezetben a *családi hitbizomány* intézményére, az ezzel kapcsolatos *hajadoni jogra*, valamint *özvegyi jogra* vonatkozó intézkedések minden vonatkozásban hatályban maradnak, s az ország azon részeire is kiterjesztetnek, ahol eddig az OPTK volt alkalmazásban (4. §.);

b) az indokolás bevezetésének harmadik bekezdésében igen finoman, de félreérthetetlenül a következőket mondja: „önként folyólag szükséges első sorban az új öröklési jognak általános behelyezése a mai jogrendszerbe”,¹⁰⁸ ami durvábban kifejezve lényegében azt kívánja jelenteni, hogy az öröklési törvény mintegy „*kilóg*” történelmi magánjogunk rendszeréből;

c) s végül az indokolás bevezetésében van még egy bekezdés, amely — ismét igen árnyaltan — de arra utal, hogy az öröklési törvényt „*a fennálló családjoggal egyeztetni*” kell,¹⁰⁹ ami nyilván arra utal, hogy más alapokon felépülő családi és más alapokon nyugvó öröklési joga lesz az országnak, ha az öröklési jogi kódex törvényerőre emelkedik.

Ha tehát annak idején Grossschmid inkorrektsséggel vádolta Teleszkyt, aki az osztályos testvérek ági örökösödésének szabályát úgy illesztette be az ÖTT-be, hogy az a tervezet konstrukciójának épségben maradása mellett ki-

¹⁰⁶ Grossschmid (Zsögöd): Törvényjavaslat az öröklési törvény életbeléptetéséről. Előadói tervezet. Az igazságügyminiszter úr megbízásából. Magyar Igazságügy 33 (1890) 1—37. l. = MT II. 589. és köv. l.

¹⁰⁷ Zsögöd, MT II. 589. l. 1—2. jz.

¹⁰⁸ Zsögöd, MT II. 632. l.

¹⁰⁹ Zsögöd, MT II. 633. l.

hagyható,¹¹⁰ Teleszky is vádolhatta volna őt inkorrektsséggel, hogy akkor, amikor elvállalta az általa készített, s a törvényhozás apparátusának több illetékes szerve által már elfogadott öröklési jogi koncepció életbeléptetési törvényjavaslatának elkészítését, abban már az aknát is elhelyezte, amelynek kellő időben való felrobbantásával az öröklési jogi törvény kodifikációja megakadályozható. A magyar öröklési jog legfeudálisabb intézményeinek (családi hitbizomány és egyházi személyek öröklésével kapcsolatos intézkedések) a törvényjavaslat élén való tárgyalása ugyancsak Grosschmid család- és örökjogi téren való feudális beállítottságát tükrözi, s ez az ő szubjektív szemléletéből folyt, annak a *rendkívül finom színekkel való ecsetelése azonban, hogy öröklési jogunk nem lesz összhangban családi jogunkkal és így mintegy ki fog lógni történelmi magánjogunk rendszeréből, rendkívül veszélyes megállapításnak bizonyult* — még a leghalványabb megfogalmazás esetében is — az öröklési törvényjavaslat további sorsára nézve.

V.

1. Az öröklési jogi törvényjavaslat törvényerőre emelkedésének megghiúsulása (1889—1890). Az 1889. évben igazságügyminiszter-változás következett be Magyarországon. Fabinyi Theofil igazságügyminisztert a király április 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával felmentette az igazságügyi tárca vezetésétől és Szilágyi Dezső korábbi igazságügyminisztériumi főtisztviselőt és országgyűlési képviselőt igazságügyminiszterre nevezte ki.

E tény — mint a továbbiakban látni fogjuk — lényegében megpecsételte annak az öröklési jogi javaslatnak a sorsát, amely — Grosschmid ironikus szavaival élve — „már ott lógott a törvényhozás fáján, mint kész megérett, vagy legalábbis annak látszó gyümölcs, a melyet csak le kell vala szakasztani, s meg van *ad oculos* a nagy eredmény, hogy íme Magyarország ismét egy óriási nagy lépéssel, merthogy közel 500 úgynevezett 'szerves' paragrafussal jutott közelebb, mint mondani szokás, a kulturállamok szellemi színvonalához”.¹¹¹

2. S most megindult Grosschmid részéről az újabb akció a törvényjavaslat zsákutcába juttatására. Ennek elméleti előkészítése azzal kezdődött, hogy Grosschmid abban az irányban kezdett argumentálni, hogy az öröklési jogi törvényjavaslat életbeléptető törvénye nem lesz elegendő az új öröklési jognak családi jogunkkal összefüggő problémáinak rendezésére, hanem szükséges volna ez intézkedéseket egy „*az életbeléptetési törvénytől különvált családjogi novella-féle törvényecskébe foglalni*”. Ezzel Teleszky, az államtitkár is egyetértett.¹¹² Mindenesetre Teleszkynek Grosschmidhoz 1889. május 14. napján intézett leveléből az tűnik ki, hogy az igazságügyi kormányzat ekkor még nem foglalkozott az öröklési jogi javaslat napirendről való levételének kérdésével.¹¹³

3. Grosschmid publikált feljegyzései szerint 1889. szeptember havában Kolozsvárról — ahol egyetemi tanár volt — Budapestre „felrándulván” *magánbeszélgetést* folytatott Szilágyi miniszterrel, aki nagy érdeklődést tanúsított a családi és öröklési jog összefüggései iránt, s bizalmasan közölte Grosschmiddal,

¹¹⁰ Zsögöd, MT I. 559—560. 1.

¹¹¹ Grosschmid: A Házassági törvény (1894. XXXI. tc.), Budapest, 1908. I. kötet (továbbiakban HT) 16—17. 1.

¹¹² Grosschmid, HT I. 19. és 31. 1.

¹¹³ Grosschmid, HT I. 25—27. 1.

hogy a további kodifikációs munkálatokban neki is szerepet szán.¹¹⁴ Minden valószínűség szerint ekkor állapotott még Grosschmid a miniszterrel abban, hogy a miniszter részére vázlatot készít, amely a Teleszky-féle javaslat visszavonásának indokolását fogja lényegében képezni.

Az egyes szám első személyben, a miniszter szavaként fogalmazott *vázlatot* 1890 január 5–6. napján vetette papírra Grosschmid, s Szilágyi Dezsőnek, annak *lakásán* január 6-án du. 5 órától 3/4 9-ig tartó megbeszélés során felolvasta, s Szilágyi azt helybenhagyólag tudomásul vette.¹¹⁵ E vázlat szövegének „végkonklúzióját” — a miniszter szájába adva — a következőképpen fogalmazta meg Grosschmid: „Kötelességem praecipitatótól és oly meglepetésektől megóvnom a törvényhozást és jogéletet, a melyekért a felelősséget el nem vállalhatnám; oly elaboratumot terjeszteni a törvényhozás elé, mely az életbelépés minden lényeges consequentiáit előre meglátolta. Tehát: *Családjog, örökjog: egy törvény.*”¹¹⁶

Lényegében e vázlat alapján készült el azután Grosschmidtől az a „*memorandum, melyet a család- s öröklési jogi codificatio összefüggéseiről* az akkori igazságügyminiszternek a kíváratára készített s ő neki megküldött Grosschmid Béni Kolozsvárról, 1890. évi január 23.”¹¹⁷

A memorandum egy történeti visszapillantással kezdődik — szintén a miniszter saját szavaként fogalmazva — majd annak megállapításával folytatódik, hogy ő „nem idegen elvben a partialis codificatio eszméjétől”.¹¹⁸ *Nem szabad azonban a partialis kodifikációt a partialis jogreformmal azonosítani.* Ez súlyos veszéllyel jár olyan esetekben, ha egy jogágazat egy másikkal szoros összefüggésben van. Így van ez az öröklési és családi jogunkban is. Öröklési jogunk családjogunkkal erős „*connexitásban*” van. Majd elemzi a memorandum azokat a családjogi jogintézményeket, amelyek az öröklési jogintézményekkel való szoros kapcsolatuk folytán feltétlen módosításra szorulnának, ill. bizonyos családi életviszonyok feltétlen szabályozásra szorulnának, ha az öröklési jogi törvényjavaslatot életbeléptetnék. Így elsősorban a házassági vagyoni jog volna módosítandó az öröklési jogi törvény életbeléptetése esetén. Ezenkívül speciális házassági vagyoni jogi intézményeket (törvényes és írott hitbér, osztrák házassági vagyoni jogi intézmények) is érintene egy ilyen törvény önálló életbeléptetése. Érintené azonban a „törvényes rokonságot”, a törvénytelen gyermekek viszonyát anyai rokonságukhoz, a királyi leirat általi törvényesítést, az örökbefogadást, az apa által elismert törvénytelen gyermekek jogi helyzetét, a gyámság és gondnokság kérdéseit, nemkülönben a házassági köteléki jogot. Az öröklési jogi törvénykönyv önálló életbeléptetése ezenkívül a magánjog többi részeit is érintené, s ez a sokszoros *connexitas* lényegében lehetetlenné teszi a kódex önálló életbeléptetését, hiszen ez magánjogunk egész rendszerét megzavarná, de különösen a családjogi részt.”¹¹⁹

4. Az 1890 január 23-án kelt memorandum szövegéről Teleszky aligha szerethetett tudomást még e hónapban, mert január 29-én Grosschmidhez intézett levelében még az életbeléptetési törvény tervezetéről konverzált a professzorral. Grosschmid e levél publikálását annak valószínűsítésére kívánta felhasználni, hogy memorandumának jelentőségét „nem kell túlbecsülni”, hiszen

¹¹⁴ Grosschmid, HT I. 19–20. l.

¹¹⁵ Grosschmid, HT I. 47. l.

¹¹⁶ Grosschmid, HT I. 56. l.

¹¹⁷ Grosschmid, HT I. 66. l.

¹¹⁸ Grosschmid, HT I. 70. l.

¹¹⁹ Grosschmid, HT I. 66–112. l.

a fenti „tények is mutatni látszanak, miként az Igazságügyminiszter elfoglalandó álláspontja a codificatio irányát illetőleg a legutolsó időkig még függőben volt, ellenesetben az Államtitkár (már ti. Teleszky), ki neki alteregója volt... alig mellőzhette volna el engemet az iránt felvilágosítani, hogy az életbeléptetési tervezet egyelőre s egyidőre már elvesztette az ő közvetlen aktualitását”.¹²⁰ A valószínű az, hogy Szilágyi miniszter nem közölte a momerandum kézhezvétele után mindjárt annak tartalmát államtitkárával, akivel sokkal kevésbé állott bizalmas viszonyban, mint Grossschmiddel, a professzortárssal, akivel lényegében Teleszky háta mögött alakították ki Grosschmid koncepciójának megfelelően a törvényjavaslat megbuktatásának stratégiáját és taktikáját.

Ezt követte azután 1890 február 5-én az igazságügyminiszteri költségvetési beszédnek „az öröklési jogi javaslat levételét, s a család- s örökjogi javaslat s illetőleg a magánjogi codificatio programját tárgyzó része”,¹²¹ mely lényegében a Grosschmid által szerkesztett koncepció alapján jelenti be, hogy az egész magyar magánjog kodifikációjára most nincsen mód, „partialis codificatio” lehetősége áll csak fenn, viszont az öröklési jogot a családjogtól elkülönítve kodifikálni nem lehet (itt következnek a Grosschmid által felhozott indokok), mert e két jogterület között „olynemű szoros összeköttetés, connexitas áll fenn, aminő nem áll fenn az öröklési jog és a magánjog többi részei között”.¹²²

A Teleszky-féle öröklési jogi kodifikációs kísérlet tehát megbukott.

5. Ha valaha Grosschmid inkorrektnek bélyegezte Teleszky eljárását az ági öröklés híveinek tett „koncesszió” vonatkozásában, úgy most magának is éreznie kellett azt, hogy azok, akik az új öröklési jogi törvény életbeléptetésének hívei voltak, őt marasztalják el, s nem Szilágyi Dezső minisztert a javaslat megbuktatásában, amit enyhén szólva nem minden vonatkozásban hajtott végre teljes korrektséggel.

Erre utalnak „A Házassági törvény” (Budapest, 1908.) c. munkájának azok a részei, amelyben a saját szerepét ez eseményekben kisebbíteni igyekszik, s ugyanakkor Szilágyi Dezső bizonyos mértékben pejorativ értékelésével az ő — talán mintegy — balfogásának minősíteni a javaslat visszavonását.

„Az én csekélységem — mondja Grosschmid — e probléma forgatagába, miként olykor a gyöngye szalmaszál a nagy folyamok árjába, olyaténképpen került vala belé”,¹²³ majd kihangsúlyozza, hogy ő még az életbeléptető törvény tervezetét is elkészítette, tehát nem volt ellenére az öröklési jogi kodifikáció; azonban a miniszter (Szilágyi) felkérte őt a kodifikációban való további közreműködésre, „s ekként sodortatám én abba az előttem ma is érthetetlen helyzetbe, hogy ily viszonylag elég nagy dolgok felől azt gondolhattam volna, ha szemeimnek hinni, s egyszersmind Pater Aeneas szavait travesztálni merészkedtem vala, quorum pars minimissima fui”.¹²⁴

Majd ugyanebben a művében rámutat arra, hogy benyomása szerint a miniszter örökjogi javaslatot visszavonó nyilatkozata „in urbe et orbe nem keltett jó hatást, s egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy az ő nymbuszát növelje”, éspedig egyrészt azért, mert a reformokat kívánó jogásztársadalom

¹²⁰ Grosschmid, HT I. 119—120. l.

¹²¹ Grosschmid, HT I. 122. l.

¹²² Grosschmid, HT I. 124. l.

¹²³ Grosschmid, HT I. 18. l.

¹²⁴ Grosschmid, HT I. 20. l.

„egy családással érezte magát gazdagabbnak” s ehhez hozzájárult az is, hogy „a Ministertől, ki sem bíró, sem ügyvéd, sem a magánjog dogmatikai művelője nem volt s kit különben is a világ akkoron még bár nagy tudósnek és szónoknak, de a cselekvés terén meddő egyéniségnek ítelt, egyáltalán nem várt e téren produktív munkásságot”. Másrészt a politikusok azt látták, hogy e „meddő lángész” (ti. Szilágyi) egy újabb alkotástól megfosztotta őket.¹²⁵ Írta pedig e sorokat Grosschmid Szilágyi Dezsőnek a miniszteri székéből való távo-zása után (1895) jóval.

Azonban talán a lelkiismeret is megszólalt Grosschmidben, midőn Teleszkyvel nem sokkal annak halála előtt a svábhegyi nagyvendéglőben találkozván e találkozásról úgy emlékezik meg, hogy Teleszky „sok tekintetben mintaférfiú” volt, s sokkal hosszabb életű lett volna, ha magát a közügyek szolgálatában el nem égeti, s akinek legfájdalmasabb kudarca az volt, hogy alkotása, az öröklési jogi javaslat „tető alá nem került”.¹²⁶

6. A *családjog kodifikációjára* most már Grosschmid negyedmagával (Králík Lajos, Sipőcz László és Győry Elek) kapott megbízást, azonban mint köz-tudott, ez a munkálat sem emelkedett törvényerőre, csupán a Grosschmid-féle házassági vagyoni jogi előadói tervezet gyakorolt jelentős hatást a Polgári Tör-vénykönyvünk első tervezetére, valamint a Sipőcz-féle gyámsági tervezet.

7. A részleges kodifikáció sikertelensége indította a Szilágyi Dezső helyébe lépő új igazságügyminisztert: *Erdély Sándort*, 1895-ben állandó bizottság szer-vezésére, az egységes kódex-tervezet elkészítése céljából.

E tervezet elkészítését Grosschmidra (házassági jog), Sipőczre (a családjog egyéb részei), Imling Konrádra (dologi jog), Thirring Lajosra (kötelmi jog), valamint *Szászy-Schwarz Gusztávra* bízta, akinek feladata volt az öröklési jog tervezetének elkészítése, jóllehet a birtok intézményére vonatkozó nagy-szerű, s a gyakorlatot és a kodifikációt egyaránt jelentősen befolyásoló mun-kája őt talán inkább tették volna alkalmassá a dologi jog tervezetének elké-sztésére, mint az egyébként kitűnő Imlinget. *Teleszky István ez új kodifikáció-ban már nem kapott szerepet*, feltehetőleg azért sem, mert az ági öröklés restaurációjára aligha vállalkozhatott volna.

Mint ismeretes, az új öröklési tervezet sem emelkedett soha törvényerőre.

¹²⁵ Grosschmid, HT I. 128. l.

¹²⁶ Grosschmid, HT I. 170—171. l.

II. A KODIFIKÁCIÓS KÍSÉRLET ÁLTAL A MAGYAR ÖRÖKLÉSI JOG RENDJÉN TERVBEVETT LEGLÉNYEGESEBB VÁLTOZTATÁSOK

I.

1. Messzemenőleg meghaladná e tanulmány kereteit, ha mindazokat a változtatásokat, amelyeket az ÖTT, az I—II. ÖTJ, valamint az ÖBSZ a hatályos, törvényhozásilag azonban csupán egy vonatkozásban (a végintézkedések alakszerűségeinek szabályozásáról szóló 1876. évi XVI. tc.) szabályozott öröklési jogunkon végrehajtani megkísérelt, regisztrálni és elemezni kívánnánk. Itt feladatunk mindössze arra terjedhet ki, hogy e kodifikációs kísérletnek a legnagyobb jelentőségű, *s hatályos öröklési jogunk rendszerét alapjaiban megváltoztatni kívánó intézkedéseit, s intézményeit ismertessük és elemezzük.*

2. A kodifikátort az új magyar öröklési jog felépítésében kettős alap-gondolat vezette:

a) az *egyéni rendelkezési jogosultság* lehető érvényre emelése, s mint ennek korlátja

b) a *jogos családi igény*, a családvagyon-fenntartás gondolata.

Az egyéni rendelkezési jogosultság a „*favor testamenti*” lehetséges érvényre juttatásával nyer kifejezést az ÖTT-ben, s deklarálása megmarad majdnem változatlan szövegezésben még az ÖBSZ-ben is (189. §).

A Teleszky-féle koncepció végrendeleti szabadsága és az OPTK-é között azonban alapvető különbség az, hogy míg az előbbi a törvényes öröklési rendben keresi a legigazságosabb megoldást, s ettől való eltérést csak megengedi, az OPTK a tulajdon szabadságából kiindulva a törvényes öröklési rendet csak szükségmegoldásnak tekinti a végrendelettel szemben.

A családi jogos igények, a családfenntartás gondolata a *kötelesrészben* nyer részleges szabályozást, majd felmerülve az a másik kérdés, mi biztosíthatja inkább a családfenntartást, vajon az ági öröklés, vagy az utóöröklés, Teleszky és az ő tervezete alapján készített javaslatok az *utóöröklés* mellett döntenek. A küzdelem azután ennek az intézménynek szűkítése, ill. bővítése körül folyik.

A kodifikációs kísérlet anyagának e két sarkpontja között helyezkednek el azután azok az intézménymódosítások, ill. új intézmények, amelyek alkalmasnak mutatkoznak arra, hogy ezt a koncepciót szilárdítsák, ill. azok, amelyek e koncepció szempontjából közömbösek, de amelyeknek bevezetését a kodifikátor egyéb okokból indokoltnak tartja.

Nem szabad természetesen figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy *a kodifikáció nem törekedett hatályos öröklési jogunk mindenáron való „felforgatására”,* mint a viták során egyesek ezt a kodifikátor szemére vetették. Módosítást, változtatást, vagy új intézmény bevezetését ott kívánt csupán eszközölni, ahol meglátása szerint hatályos jogunk mellett számos probléma merül fel. Elég legyen itt arra hivatkoznunk, hogy — mint azt Grosschmid is kiemeli¹²⁷ „a végrendelet alaki kellékeiről szóló fejezet... szó szerinti átvétele az

¹²⁷ Zsögöd, MT I. 549. I.

1876. XVI. tc. szakaszainak" (ezt persze ő megróvó értelemben jelenti ki), ami azt jelenti, hogy Teleszky tiszteletben tartotta érvényes öröklési jogunk intézményeit, ha nem találta szükségesnek annak megváltoztatását, elsősorban fenti koncepciója szempontjából. Hasonlóképpen fenntartotta a *pro viribus hereditatis* felelősségnek a magyar jogban érvényesülő elvét, s nem került a római, ill. a pandektajogi befolyás alá, hiszen akkor az *ultra vires hereditatis* elvét kellett volna alkalmaznia.

3. Ezeknek előrebocsátása után úgy véljük, legcélszerűbb a kodifikációs kísérlet által tervbe vett újszerű intézkedéseket három csoportba osztva tárgyalni:

- a) először szólni kívánunk azokról a legfontosabb intézményekről, amelyeket a kodifikátor *teljesen elhagyni kívánt* öröklési jogunk rendszeréből,
- b) másodszor azokról az intézményekről, amelyeket *megreformálva, átalakítva* kívánt beleilleszteni tervbe vett öröklési jogunkba,
- c) végül azokról az intézményekről, amelyek teljesen *újként* jelentkeztek volna a kodifikáció sikere esetében hatályos öröklési jogunkban.

II.

1. Az a két intézmény, amelyet a kodifikációs kísérlet végső eredményben *teljesen kihagyott volna új öröklési jogunkból*:

- a) az ági öröklés és
- b) az özvegyi öröklés lett volna.

2. Az ági öröklés létjogosultsága körüli vitákat a kodifikációs kísérlet történetének ismertetése során részletesen tárgyaltuk. Teleszky — mint említettük — úgy vélte, hogy ez az intézmény a családfenntartás ideáját egyáltalában nem alkalmas szolgálni, emellett az sem áll meg, hogy ősi magyar intézmény, hiszen maga az ősiség szerinte germán eredetű, vagy — mint egy másik helyen sokkal helyesebben jegyzi meg — a korai feudalizmus úgyszólván minden országában megtalálható az ősi javak kötöttsége, ill. a szerzett javak forgalmi kötetlensége formájában,¹²⁸ tehát a „nemzeti géniusz”, amely az ősiségben, s az abból maradékként jelentkező ági öröklésben megnyilvánul, szintén nagyon problematikus.

Az Országbírói Értekezletnek az ősiségből az örökösödési jog bizonyos specifikumait fenntartó azon határozata, amely az ági öröklést megteremtette, a kodifikációs munka kezdetéig eltelt több mint 20 év alatt a gyakorlatba lényegében átment. Így, bár Teleszky az ági öröklés egész koncepcióját el kívánta vetni a már ismertetett indokok alapján, mégis fenntartott belőle egy bizonyos megoldást, mintegy „koncessziónak” szánva azt az ági örökösödés hívei felé.

E vonatkozásban az *osztályos testvérek ági örökösödéséről* az ÖTT a következőket mondja:

38. §

Az örökhagyónak azon gyermekeit, kik a törvényes örökösödés rendje szerint együtt örökösödtek, azon esetre, ha közülük egy vagy többen leszármazó örökösök nélkül haltak el és érvényes vég-

¹²⁸ Teleszky: Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához. 129—130. l.

rendeletet nem tettek: a közös apa vagy anya hagyatékából reájuk szállott érték erejéig egymás között ági örökösödési jog illeti. Az ági örökösödésre hivatott több testvér között egyenlő osztálynak van helye.

Ezen ági örökösödés kiterjed azon értékre is, melyet az együtt örökösödő testvérek egymástól ági örökösödés alapján örököltek.

Az ági örökösödés híveinek tett ezt az engedményt azonban Teleszky olyként tekintette, mint *amely nem szerves része az alapjában véve az ági örökösödést elvető kódextervezetnek*. Ezért az ÖTT indokolásában e vonatkozásban a következőket mondja: „A történelmi jogfejlődésnek és az ezen irányt védőknek nyújtott engedmény gyanánt tekintendő a szűk korlátok közé szorított ezen ági örökösödés egyébiránt a tervezetben egész önállóan és külön fejezetben szabályoztatván, ha esetleg az, mint az ági örökösödés méltányos figyelembevételének véghatára elfogadhatónak nem találtatnék: e fejezet a tervezetből könnyen kihagyható leszen a nélkül, hogy a törvényes örökösödésnek megállapított általános szabályozása változtatást igényelne.”¹²⁹

Az I. és II. ÖTJ azután — mint ez várható volt akár az 1871. évi II. Jogászyülés, akár az 1882. évi, a Magyar Jogászegyletben tartott vita után — e fejezetet teljesen elhagyta, sőt az IBJ külön kiemelte, hogy a képviselőház igazságügyi bizottsága *egyhangúlag foglalt állást* amellett, hogy a vagyon öröklött és szerzett volta között az öröklési jogban semmi különbség ne tétessék.¹³⁰ Ilyen módon az *ági öröklés intézményét a kodifikációs kísérlet végső eredményben teljesen mellőzte, s ez volt törvényes öröklési rendjének lényegében legfontosabb sarkpontja*.

3. Amíg az ági öröklés feudális jellege felett lehet vitatkozni, aligha képezhetette vita tárgyát, hogy az ún. *özvegyi öröklés* feudális jellegű volt.

Az Országbírói Értekezlet Ideiglenes Törvénykezési Szabályainak 15. §-a az özvegyi öröklés szabályait változatlanul fenntartotta. Ez az intézmény úgy a kérdéses jogviszony alanyait, mint tárgyait tekintve minden vonatkozásban feudális volt. Alanyait illetően annyiban, hogy csak nemes (ennek mintájára utóbb a honorácior) ember özvegyét illette meg; tárgya a férj diszruhája (diszmagyar), jegygyűrűje, kocsija és hámos lovai, amelyekkel feleségével járni szokott volt, valamint az 50 darabnál nem nagyobb ménes fele. Ez az intézmény sértette a polgárok közti jogegyenlőséget, mert csak nemes nőre vonatkozott, sértette a nemek közti egyenjogúságot és speciálisan a nagybirtokosok sajátos intézménye volt (az 50 db-nál nem nagyobb ménes fele).

Teleszky az ÖTT indokolásában kiemeli, hogy ez az intézmény a kölcsönösség követelményét súlyosan sérti (a férjet nem illeti meg ilyen öröklés felesége hagyatékában), másrészt miután ez öröklés bizonyos „fajszerű” dolgokhoz (kocsi, méneslovak stb.) van kötve, „igazságosan fenn nem tartható, mert ilyen fajszerű dolgok nem minden hagyatékban léteznek”, s ezzel az özvegy nő kijátszása is lehetővé válik.¹³¹ *A fentiekre tekintettel az egész intézményt elveti.*

Az I. ÖTJ azonban modernizálva, igen nagy rugalmassággal és szellemes és helyes megoldásként visszahozza ezt az intézményt, de oly módon, hogy az

¹²⁹ ÖTT Ind. I. füzet 20—21. 1.

¹³⁰ IBJ 228. 1.

¹³¹ ÖTT Indokolás I. 34—35. 1.

a nemek közti jogegyenlőséget, a polgárok közti jogegyenlőséget, s a túlélő házastárs legelemibb életérdekeit lett volna hivatva szolgálni.

Az I. ÖTJ a tekintetben a következőket mondja:

34. §. (2) bek.

A házi eszközök, házi és lakfelszerelés (38. §.) a jelen szakasz esetében¹³² kizárólag a túlélő házastársat illetik.

Az I. ÖTJ indokolása azután e tekintetben a következőket mondja: „A 34. §. utolsó bekezdése az által, hogy a házi eszközök, ház- és lakfelszerelésekre nézve a túlélő házastársnak kizárólagos öröklési jogot ad akkor is, ha őt a többi vagyon a felmenő és oldalági rokonokkal megosztva illeti, hazai jogunknak az özvegyi örökösödésre vonatkozó rendelkezését kívánja a *változott viszonyoknak megfelelően* pótolni.¹³³ E rendelkezések a II. ÖTJ-ban, valamint az ÖBSZ-ben változatlanul megmaradtak.

III.

1. A kodifikációs kísérlet lényeges konstrukcióinak második kategóriájába — mint említettük — *azokat az intézményeket kívánjuk sorozni, amelyek bizonyos átalakításon, korszerű reformon mentek keresztül a tervezetben, ill. az azon alapuló javaslatokban.*

Ide tartoznak:

- a) a túlélő házastárs törvényes öröklési joga, kapcsolatban az a túlélő házastárs haszonélvezeti jogává alakított özvegyi joggal;
- b) az utóöröklés, valamint
- c) az öröklési szerződés.

2. A túlélő házastárs törvényes öröklési jogának átalakítását két körülmény tette szükségessé a kodifikációs kísérlet kereteiben: a) egyrészt a nemek közti jogegyenlőség elvének következetes keresztülvitele (ÖTT. 12. §.—I. ÖTJ. 14. §.—II. ÖTJ. 14. §.—ÖBSZ. 14. §.) nem tette lehetővé azt, hogy az özvegyi jog továbbra is mint a túlélő özvegy nő külön joga szerepeljen, hanem abból mindkét túlélő házastárs részére szóló haszonélvezeti jogot kellett alakítani a lemenők öröklése esetére, b) másrészt az ági öröklés elvetése. A kettőt tehát: a túlélő házastárs haszonélvezeti jogát lemenők öröklése esetére és állagöröklésüket lemenők híján az ági öröklés elvetése folytán új alapokon kellett szabályozni.

Az ÖTT megoldása e tekintetben a következő volt:

a túlélő házastársnak lemenők öröklése esetében *egy gyermekrészt biztosítandó holtig tartó haszonélvezetűl*, ha azonban az öröklésben három gyermeknél kevesebbél konkurál, a haszonélvezet mértéke a hagyaték 1/4 része (ami a tiszta hagyaték vonatkozó részének megfelelő életjáradékkal is helyettesíthető) reá nézve (31—32. §§.);

leменők híján a túlélő házastársat állagöröklés illeti meg, amely a hagyaték 1/3-át teszi ki, ha a házastárs az örökhagyó szülőivel, vagy ezek leszá-

¹³² Ti. ha a túlélő házastárs mint örökös szerepel.

¹³³ I. ÖTJ Indokolás 133. I.

mazóival konkurrál, a hagyaték 1/2-ét ha az örökhagyó nagyszülőivel, vagy ezektől leszármazó oldalrokonokkal, s végül a hagyaték 2/3-át, ha a dédszülőkkel, ill. ükszülőkkel, ill. ezektől leszármazó rokonokkal konkurrál (33. §.).

Az I. és II. ÖTJ három irányban módosította ezt a megoldást:

a) a túlélő házastárs haszonélvezeti jogát a gyermekek számára tekintettel tovább differenciálta, b) állagöröklés esetén csak két szülőcsoportig (parentéla) engedett konkurrenciát a felmenőknek és oldalrokonoknak a túlélő házastársal, s végül c) behozta a túlélő házastársnak a házi eszközökre stb. vonatkozólag fennálló — az özvegyi öröklést mintegy pótló, már említett — kizárólagos öröklését.

Az I. és II. ÖTJ szerint tehát:

a túlélő házastársat lemenők öröklése esetén egy gyermek (ill. leszármazói) esetében a hagyaték felének, két gyermek (ill. ezek leszármazóinak) öröklése esetében a hagyaték 1/3-ának, három vagy több gyermeknek (ill. leszármazóinak) örökösödése esetében a hagyaték 1/4-ének holtig tartó haszonélvezete illeti meg (I. és II. ÖTJ 33. §§.);

leменők hiján a túlélő házastársat, mint állagörököst illeti meg a hagyaték 1/2-e, ha a szülői parentélával konkurrál, s a hagyaték 2/3-a, ha a nagyszülőivel (34. §.). Ez azt jelenti — mint a két ÖTJ indokolása egyaránt kifejti, hogy „a nagyszülői törzsön túl levő legtávolabbi rokonokkal szemben a túlélő házastársnak kizárólagos törvényes öröklési jog” jár;¹³⁴

ezekhez járul a túlélő házastársnak minden esetben való állagöröklése a házi eszközök, házi és lakfelszerelés tekintetében (I. és II. ÖTJ 34. §§.).

Az ÖBSZ a túlélő házastárs törvényes örökösödése esetén a holtig tartó haszonélvezet tekintetében a férj és feleség egyenlősítését *formálisnak* minősíti, mert — tekintettel arra, hogy ez a haszonélvezet nem özvegyi jog többé, hanem a házastárs törvényes öröklésének egyik változata, s így nem az új férjhezmenésig, hanem holtig áll fenn — más a helyzete a férfinak „a társadalomban elfoglalt állását s ezzel kapcsolatos keresetképességét figyelembe véve”, mint az özvegyen maradt nőnek, akinek helyzete csak újabb férjhezmenetellel válik egyenlővé a túlélő férjjel.¹³⁵ E megfontolás lecsapódása az ÖBSZ-ben a javaslatok 33. §-ának alábbi módosítása:

33. §.

Ha az örökhagyónak örökösödési joggal bíró leszármazója van:

a) az életben maradt férjet holtig tartó haszonélvezetül az örökségnek egynegyed része, b) életben maradt nejét özvegyiségének időtartamára haszonélvezetül az örökség fele, újabb férjhezmeneteltől haláláig pedig szintén haszonélvezetül az örökségnek egynegyed része illeti.

A túlélő házastársak állagöröklését az ÖBSZ a két javaslat szövegének megfelelően változatlan formában tartja fenn.

3. Az *utóöröklés* intézménye ismeretes volt 1848 előtti jogunkban is azzal, hogy több fokban lehetett *utóörökös*t nevezni, korlátozás nélkül, és pedig úgy kortársakat, mint *utóbb születendő személyeket*. Ezért nyerte ez az intézmény

¹³⁴ I. ÖTJ Indokolás 133. I.

¹³⁵ IBJ 229. I.

a hitbizományi helyettesítés elnevezést, hiszen sok nemzedékre megköthette a vagyont. Feudális jellege tehát aligha volt vitatható.

Az Országbírói Értekezlet a többfokú utóöröklés tekintetében nem foglalt el egyértelmű álláspontot, amit igazol az a körülmény, hogy az első kúriai határozat, amely kimondja, hogy csak egyfokú utóörökösnevezés léphet hatályba, 1895-ből származik, s tekintettel arra, hogy az OPTK 611. §-a a végrendelező kortársai közül több utóörökös egymásutáni kinevezését is lehetővé tette, ez a felfogás a magyar bíróságok gyakorlatában is megnyilvánult.¹³⁶

Teleszkynél az utóöröklés intézménye nagy fontosságot nyert, minthogy a családfenntartás elvét ő ezzel az intézménnyel jobban látta szolgálni, mint az elvetett ági örökléssel, amiben minden valószínűség szerint igaza is lehetett. A korlátlan többfokú utóöröklés intézményét azonban a szabad rendelkezési jog olyan sérelmének tekintette, hogy azt feltétlenül és félreérthetetlenül korlátozni kívánta a nem egészen egységes akkori bírói gyakorlatunk korrekciója-képpen. Ehhez képest az ÖTT az utóörökösnevezés tekintetében a következőképpen rendelkezett:

az örökhagyónak joga van ugyanazon örökrészre két vagy több idegen, tehát családhoz nem tartozó utóörököst nevezni, ha azonban egy közülük az örökséget mint utóörökös megszerezte, ezáltal a további utóörökösnevezés hatályát veszti (234. §);

ha azonban az örökhagyó az örökösi családi körhöz tartozó rokonokat (örökösének lemenő és felmenő ágbeli rokonait, testvéreit, testvére leszármazóit) nevezte ki egymás utáni sorrendben utóörökösnek, az utóörökösök közül a második az örökséggel szabadon rendelkezhet (235. §).

Az I. ÖTJ fenntartotta az örökös rokonságán kívülállók esetében az egyfokú, rokonságához tartozó említett személyek közt pedig a kétfokú utóörökösödés lehetőségét.

Grosschmid már említett támadása azonban az I. ÖBJ utóbbi vonatkozásában az igazságügyi kormányzatot álláspontjának megváltoztatására készítette,¹³⁷ amennyiben megengedtetett, hogy az örökös az utóbbi körben korlátlanul nevezhet ki több fokban utóörökösöket, ami a törvényjavaslat szabályozása szerint gyakorlatban az utóörökösödés hatályának a második nemzedékig kiterjedőleg több fokban való elismerését jelenti. A javaslat indokolásában a következő olvasható:

„A 237. §. ezen kivételes rendelkezése — mely jogot ad az örökhagyónak, hogy ha például hat gyermeke van, ezeket sorban egymás után, valamint a gyermekek után közvetlen törvényes örökösödésre hivatott további leszármazókat is utóörökösöknek nevezhesse és ezáltal biztosíthassa, hogy ha gyermekeinek egy része leszármazók nélkül hal is meg, vagyona unokáira átszálljon, indokoltnak mutatkozik azért, mert módot ad arra, hogy az egyes konkrét esetekben nagyon is jogosultnak tekinthető családfenntartást az örökhagyó a második nemzedékig a gyermekei körében beálló elhalálozási esélyektől függetlenül érvényre emelhesse, hogy biztosítékot szerezhessen az iránt, miszerint a családi vagyon a családban egy nemzedéken át fenntartva még a második nemzedékre is csorbitatlanul átszálljon — és hogy az örökhagyó nemcsak gyermekeinek, hanem unokáinak, illetőleg, ha maga gyermektelen és örökösét

¹³⁶ Kolosváry Bálint: A magyar magánjog tankönyve II. Budapest, 1907. 678—679. l.

¹³⁷ Zsögöd, MT II. 303. l. 1. jz.

közeli rokonai köréből szemeli ki, ne csak ezen örökösének, hanem örököse gyermekeinek sorsát is lehetőleg biztosíthassa.”¹³⁸

A képviselőház igazságügyi bizottsága azonban nyilvánvalólag úgy vélte, hogy a Grosschmid-féle támadás következtében az igazságügyminisztérium túl messze ment, mert lényegében a családhoz tartozó, nem kortárs személyek többfokú utóöröklését is lehetővé tette. Ehhez képest az IBJ. a következőket mondja:

„Tekintetbe vette továbbá a bizottság, hogy a törvényjavaslat egyébként is különbséget tesz az idegenek és a családtagok részére rendelhető utóörökösdés tekintetében; az előbbieknél az egyetlen fokban, az utóbbiaknál pedig a bizottság által szabatosított rendelkezés szerint a tüzetesen megjelölt legközelebbi rokon körben, ti. a már életben levő közeli családtagok közt korlátlanul, az ezután születendők tekintetében azonban szintén azon elvi korlátozással engedvén meg, hogy ha valamelyik örökösnek gyermeke mint utóörökös, az örökrészt már megszerezte és életének tizennyolcadik évét betöltötte: a további utóörökösnevezés önmagától hatálytalanná s ezen örökrész szabad rendelkezés tárgyává váljék.”¹³⁹

Az ÖBSZ 238. §-a tehát ilyen módon a családi körre vonatkozó korlátlan, többfokú, két nemzedéket érintő utóöröklést az ezután születendők kinevezésének korlátozásával a kortársakra szorította.

4. Az öröklési szerződés hatályban levő jogunk szerint bárkivel köthető volt. Az ÖTT 349. §-a szerint ilyen szerződés érvényesen csak házastársak és jegyesek által köthető, az utóbbiaknál feltételezve a házasság létrejöttét.

Teleszky az ÖTT Indokolásában kifejti, hogy a tervezet az OPTK, valamint a Mommsen-féle javaslat megoldását tette magáévá, midőn az öröklési szerződést a házastársakra és jegyesekre korlátozta; az egyéni rendelkezési jogosultság és a családi jogos igény egyaránt nem kívánják az öröklési szerződés általános érvényességének elismerését, sőt az mind a kettővel szemben áll. A családi jogos igény ui. sérelmet szenved az idegennel kötött öröklési szerződésben, viszont az egyéni rendelkezési jogosultságnak is sérelmére van ez az idegennel kötött szerződés, amely az örökhagyót rendelkezési szabadságától a továbbiakban megfosztja.¹⁴⁰

Az ÖTT 349. §-ának ezt a konstrukcióját az I. ÖTJ 353. §-a, a II. ÖTJ 356. §-a, valamint az ÖBSZ 353. §-a változatlanul fenntartotta, az említett indokolás alapján.

IV.

1. A kodifikációs kísérlet alapvető konstrukcióinak harmadik kategóriájába azokat az intézményeket kívánjuk sorolni, amelyek hatályos öröklési jogunk szempontjából eddig ismeretlenek voltak.

Ide tartozik:

a) a házasságon kívül született gyermek, s rokonainak rendkívüli öröklése a gyermeket elismerő apa után;

b) a házastárs kötelesrésze való jogosultsága, s végül

c) az aditionális öröklési rendszer bevezetése.

2. A házasságon kívül született gyermek hazai jogunk szerint atyja után

¹³⁸ II. ÖTJ Indokolás 205. l.

¹³⁹ IBJ 253. l.

¹⁴⁰ ÖTT Indokolás II. 180—181. l.

egészen 1946-ig semmiféle törvényes öröklési jogban nem részesült, s hogy bármilyen ilyen kísérlet előre meghiúsíttassék, az atyai elismerés intézményét sem tette jogunk lehetővé. Ezzel szemben — mint arra Teleszky rámutat: a Code civil, az olasz Codice civile, valamint Valais, Aargau és Neuchatel svájci kantonok törvénykönyvei, melyek az apasági keresetet általában kizárják, az atya által elismert, házasságon kívül született gyermeknek törvényes öröklési jogot biztosítanak. A francia kódex szerint az ilyen gyermek még a törvényes utódokkal konkuráló öröklési jogot is élvez, nemkülönben az olasz Codice civile szerint is. A tervezet az új intézmény bevezetésénél figyelemmel volt egyrészt arra, hogy semmiképpen sem lehet követni „azon felette mostoha elbánást, amelyben eddigi jogunk a házasságon kívül született gyermekeket az örökösödés szempontjából részesítette, másfelől kellő méltánnyal kíván viseltetni a házasság jogintézményének fontossága s az ezen alapuló családi kapocs bensősége iránt”.¹⁴¹

E megfontolásoknak megfelelően az ÖTT 44. §-a kimondja, hogy az atya hagyatékában a házasságon kívül született gyermek két feltétel alatt részesül, éspedig:

a) ne maradjanak az apa után leszármazók, szülők, illetve házastárs, s
b) az apaságot az apa az erre a célra rendelt születési lajstromba való bevezetéssel, vagy közokiratba, ill. írásbeli magánvégrendelet alaki kellékeivel ellátott magánokiratba foglalva elismerje.

Az öröklés mérvére nézve a 45—47. §§. megállapítják, hogy ha a házasságon kívül született gyermek az örökösödésben az örökhagyó szülőinek leszármazóival (apjának testvéreivel, s azok leszármazóival) konkurál, örökrésze a hagyaték 1/3-a, ha a nagyszülői parentélához tartozókkal konkurál, örökrésze a hagyaték fele, míg távolabbi parentélákkal való konkurrencia esetén a hagyaték 2/3-a. Minden más esetben az egész hagyaték a házasságon kívül született gyermeket illeti.

Ezt az öröklési viszonyt az ÖTT annyiban kölcsönösnek minősíti, hogy amennyiben a házasságon kívül született gyermeknek öröklésre hivatott leszármazói, sem az anyai ágon öröklőképes rokona, sem házastársa nincs, az egész örökség az atyát illeti (52. §.).

Egyébként a házasságon kívül született gyermekek az atyai rokonok hagyatékában, az atyai rokonok pedig e gyermekek hagyatékában nem örökölhettek (54. §.).

Az I. ÖTJ némi változtatást hajtott végre az ÖTT idézett koncepcióján:

a) elvetette egyrészt az atyai elismerés céljára rendszeresítendő születési lajstrom gondolatát, valószínűleg attól a félelemtől vezettetve, hogy ez az atyai elismerést túlságosan hivatalos, mondhatni alkotmányos mederbe vezetné, ez pedig további fejleményeknek lehetne indoka az ilyen gyermekek érdekében;

b) ugyanakkor a házasságon kívül született gyermek törvényes öröklési arányán valamit javított, mert az örökhagyó szülőitől leszármazottak öröklési konkurrenciája esetében a hagyaték felét, a nagyszülői parentéla konkurrenciája esetében annak 2/3-át, míg nagyszülői parentélához tartozó örökösök híján az egész hagyatékot biztosítja a házasságon kívül született gyermek részére;

c) az atyának házasságon kívül született gyermek után most már nem

¹⁴¹ ÖTT Indokolás I. 41—42. l.

kíván öröklési jogot adni, s így az ÖTT 52. §-ában foglaltak tárgytalanná válnak (40., 41. és 45. §§.).

E módosításokkal azután a kodifikációs apparátus a továbbiakban megelégedett, s így a II. ÖTJ, valamint az ÖBSZ 44—45. §-ai változatlanul tartalmazzák az I. ÖTJ 40—41. §§-ban foglaltakat, s a többi idevonatkozó §§ tekintetében sem változtatnak.

3. Új intézményként kívánja bevezetni az ÖTT a házastárs kötelesrészre való jogosultságát, tekintettel arra, hogy hatályos jogunk szerint erre csak a leszármazók és szülők voltak jogosultak. E tekintetben — mint erre Teleszky rámutat — a törvényhozások felfogása megoszlik. Az OPTK, a porosz Landrecht, a Code civil a házastárs kötelesrészét mellözi. Ezzel szemben a szász Ptk. a zürichi Ptk. nemkülönbén az olasz Codice civile a házastársat is a kötelesrészre jogosultak közé sorozta. Rámutat itt a klasszikus római jog azon ellentmondására, amely bár a házasságot „consortium omnis vitae, divini humanique iuris communicatio”-nak minősíti, annak következményeit a házastárs kötelesrészének biztosításával nem vonta le.¹⁴²

A fentieknek megfelelően tehát az ÖTT 70. §-a is megállapítja harmadsorban a házastárs kötelesrészre való jogosultságát, azzal, hogy annak mértéke holtig tartó haszonélvezet esetében a törvényes örökrész 2/3-a, állagöröklés esetében a törvényes örökrész fele, míg ha egyedül örököl, annak 1/3-a (101. §.).

Az I. ÖTJ 95. §-a e rendelkezést annyiban módosítja, hogy e hányadokat haszonélvezetnél 1/4, állagöröklés esetén 1/2 részre csökkenti, nem érinti azonban az említett 1/3 részt (95. §.).

A II. ÖTJ e rendezésen semmit sem változtatott, az ÖBSZ 98. §-a azonban figyelemmel azokra a módosításokra, amelyeket ugyanez a szöveg a túlélő házastárs törvényes öröklése kapcsán tett, úgy rendelkezett, hogy: a) leszármazók esetén a túlélő férjet holtiglani haszonélvezetül az örökség 1/8-a, a feleséget 1/4-e, újabb házasságától pedig 1/8-a, míg b) leszármazók nemlétében a férjet holtig tartó haszonélvezetül (és nem állagörökség, ill. kötelesrész-ként!) az örökség 1/4-e, a feleséget pedig 1/2-e, újabb házasságától kezdve 1/4-e illeti. Ez az intézkedés láthatólag a túlélő házastárs kötelesrészének mostohább elbírálást jelentette, mint a Teleszky-féle tervezet azt megoldani kívánta. Amennyiben a házastárs törvényes állagöröklése esetében is kötelesrészként csak haszonélvezetet kívánt juttatni annak.

4. Végül új intézményként szerepel az ÖTT-ben és valamennyi annak alapján készült javaslatban, ill. szövegezésben az *aditionális rendszer* bevezetése. Az ÖTT a következőket mondja:

370. §.

Az örökös fel van jogosítva az örökséget elfogadni, vagy arról lemondani.

Az I. ÖTJ 374. §-a már jogi terminológiánktól eltérően a „lemondás” helyett a „visszautasítás” kifejezést használja, holott ez csak ipso iure öröklési rend esetében foghat helyt.

¹⁴² ÖTT Indokolás I. 58. l.

Teleszky rámutat, hogy a római jog részben aditionális rendszerével szemben (a voluntarii heredes elfogadó nyilatkozattal, a necessarii heredes ipso iure szerezték meg a hagyatékot) a generálisan ipso iure öröklési rendszer általában a germán jogforrásokból került a porosz Landrechtbe, míg az OPTK az aditionális rendszer alapján áll. A zürichi Ptk. szerint vegyes rendszer nyert elismerést, hasonlóképpen a Code civilben is, ahol a törvényes örökösök ipso iure örökölnék (vö. a római rendszerrel). Felveti azonban, hogy „hogyan lehet az örökségnek azonnal az örökség megnyílt percében ipso iure való átszállásáról beszélni akkor, midőn az örökség megnyílt alkalmával még az sem tudatik, ki és minő jogcímen van hivatva az öröklésre”. Nem fikció-e az, hogy arra az örökösrre, aki e minőségéről csak az örökhagyó elhalálozása után hónapok múlva szerez tudomást, azt mondjuk, hogy az örökséget ipso iure szerezte meg.¹⁴³

E meggondolások alapján a kodifikátor az aditionális rendszert fogadta el bevezetendőnek hatályos jogunkkal ellentétben, mert úgy vélte, hogy „a család jogos igénye által korlátolt végrendekezési szabadság vezéreszméjének” sokkal inkább megfelel ez a rendszer.¹⁴⁴

¹⁴³ ÖTT Indokolás II. 192—193. l.

¹⁴⁴ ÖTT Indokolás II. 194. l.

III. A KODIFIKÁCIÓS KÍSÉRLET JELENTŐSÉGE

I.

1. *A magyar burzsoá magánjog általános jellemzése.* E magánjog a kapitalista magánjogi rendszereknek abba a kategóriájába sorozható, amelyet a késői és éppen ezért félbemaradt polgári forradalom viszonyai jellemeznek. Az 1848-ban végbement magyar polgári forradalmat és annak vívmányait a feudalizmus erői elnyomták, átmenetileg megsemmisítették. Időközben azonban a fejlődő polgárság és a hatalmon levő birtokos osztályok között sajátos osztályszövetség jött létre, s ez jelentette az ország vezető erejét. Ehhez képest a magyar magánjog egészen a felszabadulásig feudális színezetű volt, miután azonban a múlt század végétől kezdve már a monopóliumok körvonalaí is lassanként kialakulnak, magánjogunkat röviddel a kapitalista magánjog kialakulása után a magánjog imperialista fejlődésének bizonyos jellemvonásai kezdik színezni.¹⁴⁵

2. Az 1945 előtti magánjogunk fejlődését az általános felfogás szerint három korszakra lehet osztani: a) *a magánjog kialakulásának korszakára*, amely időszak az 1825-ös reformországgyűléssel kezdődik, b) *a liberálkapitalista korszakra*, amely a dualizmus korával esik egybe, végül c) *a monopolkapitalista korszakra*, amely az első világháborútól a második világháború végéig tartott.

A Teleszky-féle kodifikációs kísérlet tehát a liberálkapitalista korszak kezdetén jelentkezik, s mintegy két évtizeden az folyik, míg azután a kísérlet megghiúsul. E korszakot — mint említettük — a feudalizmus jellegzetességei még erőteljesen árnyalják, de a monopolkapitalizmus csirái sem hiányoznak belőle.

II.

1. *Teleszky István a jogász (1836—1899).* Teleszky jogi tanulmányainak Budapesten történet elvégzése után 1861-ben kezdte ügyvédi pályáját Nagyváradon, majd a hetvenes években már Budapesten működött. 1871-ben megtartott II. Magyar Jogászegyűlésen már komoly neve van, mint a közéletben szereplő jogásznak. 1874-ben országgyűlési képviselővé választják, s az marad 1897-ig. 1888-ban igazságügyi államtitkárrá nevezik ki; 1893-ban történet nyugalomba vonulásától kezdve a Kisbirtokosok Földhitelintézetének elnöke volt.

2. Teleszky jómódú polgári családból eredt (apja gyakorló orvos volt). Politikai pályája kezdetén balközép programmal lépett fel Nagyváradon képviselő-jelöltnek, s így nyert 1874-ben megválasztást. E beállítottságát lényegében megtartotta akkor is, midőn pártja kormánya jutott. Nagyratörő politikai ambíciói azonban aligha lehettek, hiszen 1888-ban csak többszöri felkérésre

¹⁴⁵ Lásd Világhy Miklós (Világhy—Eörsi: Magyar polgári jog. Budapest, 1965.) általános jellemzését a magyar magánjog fejlődésmenetéről (I. k. 46. l.).

vállalta el az igazságügyi államtitkárságot. Mindezek a körülmények már magukban arra látszanak utalni, hogy Teleszky a polgárság kifejezetten haladó szemléletű csoportjához tartozott, akitől azonban meglehetősen távol állott a „vörös radikalizmus”, amelyre egy alkalommal Grosschmid közvetettén utalni kívánt.

Beállítottságának következményeként:

a) szembenállott a feudális kötöttségekkel, jogunk ősi maradványaival,
b) a polgári jogegyenlőség (beleértve a nemek közötti egyenlőséget is) harcosa volt korának polgári keretei között, nem tévesztvén azonban szem elől a polgári családok családi érdekeit,

c) emellett — s ez egy ízig-vérig polgári beállítottságú embernél nagy pozitívum volt a saját korában — nagy fogékonysággal rendelkezett a szociális problémák haladó szellemű megoldása iránt.

3. Mint jogtudós:

a) alapos ismerője volt a kor színvonalán az antik római jognak, mint ezt többek közt az ÖTT Indokolásának bevezető része (a XII t. törvény törvényes öröklési rendjének, a kötelesrészre jogosult igényének megalapozását szolgáló „colore non sanae mentis” elvnek, a quarta Falcidia-nak, Justinianus necessarij heredes jogi helyzetét rendező novelláinak elemzése), nemkülönben azok a viták is igazolják, amelyekről publikált feljegyzések készültek;

b) ugyancsak ismerője volt a német Gemeines Recht-nek, s a német pandektisztikának, s jól látta, hogy az nem ültethető át egyszerűen magyar talajba. Ezt látszik alátámasztani a Hoffmann Pál által készített magánjogi törvénykönyv általános része tervezetére írt kritikája, amelynek döntő szerepe volt abban, hogy ez a német pandektisztika alapjain álló tervezet nem nyert elfogadást, s hogy annak kidolgozására újabb megbízást adtak másnak (Győry Eleknek);¹⁴⁶

c) birtokában volt kora nivóján a magyar jogtörténet ismeretének, mint ezt a MTA által dicséretben részesített „Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához” c. 1876-ban megjelent művének II. fejezete bizonyítja, még akkor is, ha az Aranybulla és I. Lajos 1351. évi — a communis opinio szerint az ősiséget megteremtő — dekrétuma közti relációt nem is értékeli talán helyesen, megállapítván, hogy az Árpádok dekrétumaiban nyoma sincs az ősiségnek megfelelő egyes jogszabályoknak;

d) ismerője — legalábbis öröklési jogi vonatkozásban — az egyetemes európai jogtörténetnek, mint arra a fent idézett munkának szintén II. fejezete utal, hiszen a Leges Romanae Barbarorumtól kezdve a korai hűbéri kor germán jogforrásait részletesen elemzi az ősi és szerzett vagyon kettőssége tekintetében, s oldalakon keresztül foglalkozik — ha másodkézből is idézve azokat — a francia coutumes-jog öröklési rendszereivel;¹⁴⁷

e) nem volt híján az élő európai kodifikációs anyag ismeretének sem. Ő nem volt az a jogtudós-típus, aki csak a germán és római jogot ismerte —

¹⁴⁶ Teleszky: Észrevételek dr. Hoffmann Pál Általános magánjogi törvénykönyv tervezetére. Nagyvárad, 1873. — *Del'Adami* [MJÉ 1 (1883) IX.] erre nézve a következőket mondta: Hoffmann „szakaszokra szedte a német—pandekta irodalomban feltalált és a modern scholasticismus barátjainál feletle népszerű magánjogtani általános részt... s ezt római—német—magyar nyelven szövegezte... A bírálát — s ebben érdemeket szerzett Teleszky István — megölte e szerencsétlen kísérletet” (4. l.). Lásd még *Szladits Károly*: Magyar magánjog. Ált. rész. I. Budapest, 1941. 98—99. l.

¹⁴⁷ Teleszky: Örökösödési jogunk. 102. és k. l.

mint azt Dell'Adami e korszak jogászaire több-kevesebb alappal, Teleszkyre azonban alap nélkül mondotta¹⁴⁸ — hiszen az ÖTT indokolása lépten-nyomon meggyőz bennünket arról, hogy az összes kontinentális kodifikációkat, köztük a Code Napoleont, az olasz Codice civile, valamint a svájci kantonok, és pedig a francia nyelvű kantonok (Valais, Neuchatel) törvénykönyveit is apró részletekig ismeri, tehát a nem germán területek kodifikációi sem idegenek tőle. Öröklési jogi kodifikációs munkálataiban az angolszász jogterületen érvényesülő jogrendszerek elemzésének mellőzése — úgy véljük — nem jelenti a Teleszkytól elvárható felkészültség hiányosságát, hiszen — bármilyen divat volt is ez időben egyes jogászainknál (Grosschmid, Dell'Adami) a magyar és angolszász jogrendszer kapcsolatát vizsgálni — e téren csupán „érdekessegek” voltak kimutathatók, e kutatások azonban nagyrészt nem állottak kellően reális alapon, s konzervatív oldalról a magyar és angol „történelmi alkotmány” párhuzamos fejlődésének kimutatására irányuló törekvésekre, radikális oldalról pedig bizonyos angломániás kozmopolitizmusra voltak visszavezethetők.

Nem célunk, hogy itt Teleszkyról, mint jogtudósról a kortársak, vagy a későbbi kor jogtudós generációjának értékelését összefoglaljuk. Az előbbire nézve már e kodifikációs kísérlet története keretében sok vonatkozásban utaltunk, de ezt az értékelést az ÖTT és az az alapján keletkezett javaslatok körüli szenvedélyes viták miatt kellő objektivitással elég nehéz volna mérlegelni. A későbbi jogtudós-generáció kiemelkedő tagjának, az ÖTT koncepcióival és az annak alapján keletkezett törvényjavaslatoknak törvényerőre emelésével egyébként egyáltalában nem rokonszenvező Szladits Károlynak Teleszky tudományos jellemzésével kapcsolatosan tett megjegyzése azonban talán objektív megvilágításba helyezheti Teleszkyt, a jogtudóst: „A résztervezetek közül — mondja Szladits — egyedül a Teleszky Istvántól *nagy tudománnyal* szerkesztett öröklési jogi rész került az országgyűlés elé (1886/7)”.¹⁴⁹

4. Mint gyakorló jogász:

a) tisztában volt a korszak jogpolitikai problémáival, hiszen hosszú ideig működött mint országgyűlési képviselő, majd mint igazságügyi államtitkár, de

b) tisztában volt a jogszolgáltatás mindennapi problémáival, s a törvénykezés kazuisztikájával, mint hosszabb időn keresztül működő gyakorló ügyvéd.

5. Tudományos felkészültsége és az a körülmény, hogy a gyakorlati élettől soha sem szakadt el — amire biztosíték volt közéleti szereplése és ügyvédi gyakorlata — megadták számára a lehetőséget, hogy mint kodifikátor is sikerrel működjék. Kodifikációs tevékenységének sikeres produktumai voltak a polgári törvénykezés reformját tartalmazó 1881. évi LIX. tc., a végrehajtási eljárást szabályozó 1881. évi LX. tc., valamint a fizetési meghagyásokról szóló törvény.¹⁵⁰

Az illetékes kodifikációs szervek — mint fentebb említettük — szükségesnek látták, hogy az ÖTT alapján készült kodifikációs anyag nemzetközi vitafórum elé bocsáttassék. 1887-ben Budapesten német nyelven jelent meg a munkálat, s ez alkalmat adott a monarchia és Németország kiemelkedő tudósainak a Teleszky-féle kodifikációs anyag értékelésére.

A két osztrák jogtudós Pfaff és Hoffmann megállapítják e műről, hogy „a törvényjavaslat sürgős szükségnek felel meg”, s törvényerőre emelése igen

¹⁴⁸ Dell'Adami, MJÉ 1 (1883) IX. 18. és k. l.

¹⁴⁹ Szladits: Magánjog. Ált. rész. I. 98—99. l.

¹⁵⁰ Teleszky István (Nekrológ). Jogtudományi Közlöny (továbbiakban JK) 34 (1899) 229. l.

nagy haladást fog jelenteni az eddigi állapothoz képest. „A javaslat — hangsúlyozzák — felette áll az osztrák általános polgári törvénykönyvnek is”. Az, hogy Fr. Mommsen javaslatát, valamint a szász és zürichi törvénykönyvet felhasználta Teleszky, ezért semmiképpen sem marasztalható el, „mert — mint mondják — a törvényszerkesztőnek nem szabad eredetiségre törekedni, hanem a másutt fennállót vizsgálni kell, a legjobbat fel kell venni és lehetőleg kijavítani”. „Oly törvényjavaslat ez — mint annak végső értékelését összefoglalják — mely mindenestre kiváló és tiszteletreméltó helyet foglal el az új törvényhozási munkálatok között.”¹⁵¹

Randa prágai professzor, a neves polgári jogász kiemeli, hogy annak ellenére, hogy Teleszky a szász Ptk. és az OPTK megoldásaira is támaszkodik, *gyakran a maga útján halad*. Egy kétségtelen: ti. az, hogy felhasználja az OPTK előnyös tulajdonságait a törvényes öröklési rend tekintetében, annak hibája nélkül ui. a távolabbi ágakban nem engedi a vagyon szétforgácsolódását.¹⁵²

A nagy pandektista: *Dernburg* berlini jogászprofesszor — aki egyébként nem ért egyet azzal, hogy Teleszky a pro viribus hereditatis elvét valló magyar öröklési jogba bele akarja vinni, az ipso iure öröklési rendszer helyett az aditio-nális rendszert¹⁵³ — „egészséges és megfelelő intézkedéseket és részben új és szerencsés eszméket tartalmazó” műnek minősíti Teleszky munkáját.¹⁵⁴

E külföldi kritikák lényege tehát, hogy

- a) a Teleszky-féle munkálat sok vonatkozásban önálló,
- b) az, hogy az európai kodifikációkra támaszkodik, nem hátránya hanem előnye,
- c) mindenestre felette áll az OPTK öröklési jogának,
- d) törvényerőre emelése jelentős haladásként lesz elkönnyvelhető és hézagot fog pótolni,
- e) viszont negatívuma, hogy olyan magyar jogintézményt, mint az ipso iure öröklési rendszer, felesleges volt elvetnie.

III.

1. A Teleszky-féle tervezet és az annak alapján készült javaslatok jellemzése. Az ÖTT jellegzetességei az alábbiak:

a) ez volt Magyarországon az első kísérlet a magánjog legalább egy jelentős részének átfogó, önálló kodifikációjára, amely a parlamentig eljutott: Ez a tervezet igen nagy és komoly lépést jelentett volna a jogbiztonság előmozdítása érdekében akkor, midőn öröklési jogunk forrásai lényegében: Werbőczy Tripartitumának néhány megmaradt szakasza (pl. a kitagadási okozat szabályozó rész), továbbá az Országbírói Értekezlet sok vonatkozásban hézagos, határozatlan, igen gyakran csupán félmegoldásokat tartalmazó, sokszor csak általánosságokban mozgó Ideiglenes Törvénykezési Szabályai, a bizonytalan szokásjogi anyag, kúriai döntések és lényegében egyetlen törvény (a végrendeletek alakításait szabályozó 1876. évi XVI. tc.) voltak;

b) ez az öröklési jogi kódex felszámolta volna a hűbéri partikularizmusra emlékeztetőt az a helyzetet, amely annak folytán állott elő, hogy Erdélyben és

¹⁵¹ Pfaff—Hoffmann: A magyar öröklési jog javaslata. JK 23 (1888) 29. és 372. l.

¹⁵² Randa, A.: A magyar öröklési jog tervezete. JK 23 (1888) 9—10. l.

¹⁵³ Dernburg, H.: Vélemény a magyar örökjogi törvényjavaslatról. JK 23 (1888) 229. l.

¹⁵⁴ Dernburg, JK 23 (1888) 49. l.

a polgárosított határőrvidéken a viszonylag modern OPTK öröklési joga volt érvényben, s maradt is, az ún. anyaországban pedig a fenti bizonytalan forrásokban foglalt, s a régi feudális öröklési rend romjait konzerválni kívánó öröklési jog érvényesült, emellett pedig a feudalizmus idején teremtett partikularizmus is fennmaradt (Jászkun kerületi statútumok) egyes területeken. Egy öröklési jogi kódex felszámolta volna tehát azt az állapotot, „hogy ugyanazon törvényszék területének különböző részein az örökösödési fontos kérdések, különösen a törvényes örökösödési jogosultság ellenkező jogszabályok szerint döntessenek el”.¹⁵⁵ *Öröklési jogunk feudális partikularizmusát egyébként csak az 1946. évi XII. tc. szüntette meg*, eltörölve a Jászkun kerületi statútumok által konstruált különleges öröklési jogot, amelyet annak idején Teleszky már el akart vetni;

c) a kódex-tervezet *európai színvonalát* jelentette, hogy az akkor 20 éves százsz Ptk (1863) szerkezetét és sokszor megoldásait vette alapul a kodifikátor és a tervezet megoldásait az európai polgári jogi kódexek és élő jogintézményeink megoldásainak egybevetésével alakította ki, mint ez az ÖTJ, valamint az I. és II. ÖTJ indokolásából világosan kitűnik;

d) ez az öröklési jogi kódex-tervezet családjogi kihatásait is figyelembe véve *kiküszöbölte volna jogrendünkben a rendi megkülönböztetésen alapuló jogintézményeket*, mint a különbségtételt a nemések és honoráciorok főszerzői és a közrendűek közszerzeményi joga közt, de kiküszöbölte volna közvetlenül a nemes asszony özvegyi öröklését is, ami csak az 1946. évi XII. tc. által valósult meg. S itt merül fel annak a kérdése, hogy vajon az ági öröklés kiküszöbölése egy feudális jogintézmény felszámolását jelentette volna-e?

E kérdésről számtalan vita folyt már, s igen sok álláspont ütközött már össze. A két alapvető álláspont az alábbiakban foglalható össze:

Grosschmid már ismertetett nézete szerint az ősiségnek két oldala volt: a közjogi és a magánjogi; magánjogi oldala ismét két részre oszlott: a dologi és öröklési jogi. A 48-as forradalommal kapcsolatos változások felszámolták az ősiség közjogi oldalát teljesen, magánjogi oldalát pedig a dologi jogi vonatkozásban, s megmaradt az öröklési jogi része. Az ősiség a feudális magánjog intézménye, szükségképpen annak öröklési jogi része, amit az ági örökléssel azonosított a kor felfogása, szintén a történelmi magyar magánjog maradványa. Hogy ez mennyire beleivódott a közfelfogásba az általunk vizsgált és még az azt követő korszakban is, valószínűsítik az ági öröklés fenntartásának alátámasztására felhozott érvek,¹⁵⁶ amelyek mindegyike az ősi magyar nemzeti múltra, a magyar fajra, a magyar birtokelosztás rendjének konzerválására, a nagymúltú magyar családok és történeti nevek fenntartására appellál.

A másik nézet, amelyet Nizsalovszky Endre a magyar Ptk öröklési jogi tervezetének tárgyalása során kifejtett, és a Ptk kodifikátorai is lényegében ezt vallották, hogy ti. az ági öröklés egyszerűen korrektívuma a hitvestárs olyan öröklési kedvezményének, amihez hasonlóan egyetlen öröklési jog sem ismer. Az ági öröklés nem feudális maradvány vagy csökevény, hanem annak az elvnek érvényre juttatása, hogy az oldalrokonok nem vihetik el a házastárstól,

¹⁵⁵ I. ÖTJ Indokolás 103. I.

¹⁵⁶ Szász-Schwarz Gusztáv az ági öröklés melletti érveket az alábbiakban foglalta össze: a) ez az intézmény a magyar nemzeti szellemből táplálkozik, b) a magyar családokat, történeti neveket, a magyar nemzetiséget, fajt konzerválja, c) a birtokelosztás jelenlegi rendjének fenntartását szolgálja, s végül d) hazánkban az lényegében százados intézmény, amelynek elvetése a jogfolytonosság szempontjából helytelen volna (Schwarz Gusztáv: Az ági öröklés kérdése. Budapest, 1898. 6—9. l.).

mint örököstől azt a szerzett vagyont, amihez semmi közük nincs, de vigyék el azt, amihez közük van, mert az elhalttal közös szülőjük fáradt annak megszerzéséért.¹⁵⁷

Nézetünk e tekintetben a következő. Az ági öröklés, mint az Országbírói Értekezlet által létesített törvényes öröklési konstrukció bizonyos vonatkozásban folytatását jelenti az ősiség öröklési jogi oldalának. A királyi adományrendszer mint az ősiség közjogi oldalának felszámolása, valamint az ősiség dologi jogi oldalának a rendelkezési tilalomnak a megszüntetése az ősiség öröklési jogi maradványának feudális mivoltát lényegében felszámolta, s arra csupán egyetlen körülmény, az apai, ill. anyai egyenes, ill. oldalágra való korlátlan vagyonvisszaszállás látszik utalni. Feltehetően többek közt ez indította Groschmidot is arra, hogy *ellentervezetében* az ági öröklést a szülői és nagyszülői parentélára korlátozza,¹⁵⁸ s ez vezette az 1900. évi Polgári Törvénykönyv öröklési jogi tervezetének szerkesztőjét is az ági öröklés korlátozásában.

Időközben azonban az Országbírói Értekezlet Ideiglenes Törvénykezési Szabályai által alkotott ez a konstrukció, amely ugyan formájában az ősiség *ius recadentiae*-jára utal, a köztudatba, s így a paraszti köztudatba is beletörpödött és mintegy népi szokásjoggá vált. Ilyen módon feltétlenül elvesztette azt a jellegét, amely az ősiségre, mint a feudális magánjog egyik alapintézményére látszik utalni.

Az 1946. évi XVIII. tc. az oldalrokonok öröklését két parentélára korlátozta, s ezzel az ági öröklés is oldalágon két parentélára szűkült. Ebben a szűk körben az ági öröklés semmiképpen sem tekinthető másnak, mint a házastársi öröklés korrektívumának, nem beszélve a magyar Ptk. megoldásáról, amely az ági öröklést oldalágon egy parentélára szorítja, az ági vagyon helyébe lépő vagyon ági jellegét megszünteti és kimondja, hogy a házastársak 15 évet meghaladó házassága után a túlélő házastárssal szemben a szokásos berendezési és felszerelési tárgyakra nem lehet ági öröklés címén igényt támasztani (Ptk. 611–613. §§.).

Összefoglalva: az ági öröklés az Országbírói Értekezlet által az ősiség, mint feudális jogintézmény jogi formáinak felhasználásával teremtett intézménye törvényes öröklési rendünknek, amely a népi tudatba berögződve — jelenlegi korlátozott formájában — jó korrektívuma a hitvestársi öröklésnek;

e) a Teleszky-féle tervezet a nemek közti egyenjogúság megvalósítását is célul tűzte. Felszámolni kívánta az özvegy nőt privilegizáló özvegyi jogot, amely mellett lehetséges volt, hogy a lemenők esetleg munkaképtelen öreg apjukat, ill. anyjuk ilyen férjét az anya hagyatékát képező házból kilökjék, s a túlélő férjnek is biztosítani kívánta e tekintetben, az öröklési jog formájában a feleség vagyonán bizonyos mértékben a haszonélvezetet (további finomítást e tekintetben az ÖBSZ adott, amely figyelembe vette azt, hogy kereső foglalkozása az adott társadalomban általában csak a férfinak van). Egyébként a túlélő házastárs haszonélvezeti jogát, mint öröklési jogot az Alkotmány nemek közti jogegyenlőséget deklaráló 50. §-ának megfelelően csak a jelen század ötvenes éveiben mondta ki a Legfelső Bíróság IV. sz. polgári elvi döntése, majd az 1960-ban életbe lépett magyar Ptk;

f) az öröklési jogi kódex-tervezet rendet kívánt teremteni az utóöröklés

¹⁵⁷ Nizsalovszky Endre: Öröklési jogi gondolatok — de lege ferenda. Magyar Jog 3 (1956) 273–277. 1. és Frank Ignác, a jogtörténeti iskola és a szabadságharc. Jogtört. Tanulmányok. III. Budapest, 1974. 204–205. 1.

¹⁵⁸ Zsögöd, MT II. 134. 1.

kérdésében is. E tekintetben az Országbírói Értekezlet némi jogbizonytalanságot hagyott maga után, s ezért kívánta Teleszky tervezete idegenek vonatkozásában az utóöröklést egyfokúvá, családhoz tartozók vonatkozásában kétfokúvá tenni, mert az OPTK alapján kialakult gyakorlat a kortársak vonatkozásában a többfokú utóöröklést is ismerte. Egyébként az első határozott s egyértelmű állásfoglalást e tekintetben csak a Kuria 1911-ben kelt 276. Elvi Határozata mondta ki, minden vonatkozásban csak egyfokú utóöröklést engedélyezve. Az, hogy a tervezet a családi körben kétfokú utóöröklést engedélyezett, Teleszky ellentételnek szánta az ági örökösödés osztályos testvérekre való korlátozásával szemben. Grosschmid konzervatív alapon álló támadásai következtében azonban a II. ÖBJ már eltorzult (családi körben többfokú utóöröklés);

g) a *túlélő házastárs öröklési jogi helyzetének igazságosabbá tétele* céljából bevezetni kívánta Teleszky annak *kötelestársra való jogosultságát*, ami jogrendszerünkben egyébként — mint igen fontos követelmény — csak 1960-ban, *polgári törvénykönyvünk életbe lépésével valósult meg*;

h) döntő horderejű törekvése volt az Teleszkynek, hogy a *házasságon kívül született gyermeknek öröklési jogot kívánt biztosítani az esetben, ha az őt elismerő apának szoros értelemben vett családja nincs*, vagyis ha leszármazó örökösök, örökösödésre jogosult szülők, ill. házastárs hátrahagyása nélkül halt el. E szabályozásnak előfeltételéül persze azt is követelte a javaslat, hogy a megalkotandó családjogi törvényben az apai elismerő nyilatkozat, amely a házasságon kívül született gyermeknek öröklési jogát megalapozná, szabályozást nyerjen. Az I. ÖBJ azonban már az erre utalást (születési lajstrom) elhagyja, hogy a tervezet illetékes fórumokon könnyebben átmenjen (elismerés közokiratban, vagy írásbeli magánvégrendelet alakításai szerint), azonban eredménytelenül. *Teleszky gondolata csak az 1946. évi XXIX. tc.-ben valósult meg*, persze sokkal teljesebb mértékben: a házasságon kívül született gyermek jogállásának a házasságban születettel való egyenlősítése folytán;

i) egyedül talán az a kísérlet, hogy a hagyományos magyar ipro iure öröklési rendszer helyett az *aditionális rendszer vezettségébe*, látszik — Teleszky tetszetős indokai ellenére is — kellően meg nem alapozottnak.

2. *E Teleszky-féle tervezet tehát minden vonatkozásában haladó jellegűnek minősíthető hazai viszonyaink között, egy feudál-kapitalista államban.* Természetes, hogy a feudalizmus erői a kapitalizmus reakciós rétegeivel összefogtak, hogy megakadályozzák e tervezet, s az annak alapján készült javaslatok törvényerőre emelkedését.

IV.

1. *A tervezet, ill. javaslatok törvényerőre emelkedését megghiúsító körülmények.* Az öröklési jogi kódex, amely haladó polgári követelményeket — amelyek legnagyobbbrészt csak 1946-ban valósultak meg — kívánt szolgálni, több-kevesebb valószínűséggel halálra volt ítélve egy feudál-kapitalista országban. Melyek voltak az okok, amelyek a törvényerőre lépést megghiúsították?

a) *A hatalmon levő osztály érdekeit egy magánjogi kodifikáció — még ha az részleges lett volna is — nem szolgálta*, hiszen a magánjog terén a jogbiztonság nem volt számára kívánatos (ugyanakkor a hiteljog terén kereskedelmi érdekektől vezettetve a kodifikációt sietve megvalósították a kereskedelmi, a váltó- stb. törvények formájában), mert az az elnyomott osztályok érdekeit szolgálta volna;

b) a hivatalos kathedra-jogtudomány az uralkodó feudális és kapitalista rétegek szolgálatában ellenezte a kodifikációt, s egy kodifikáció kísérletével „magánjogunk nemzeti jellegének, a nemzeti géniusznak védelmét” fordította szembe. Ez a szemlélet „szentségtörést” látott minden kísérletben, amely a magyar magánjogban a „jogfolytonosságot” megtöri, s ezért „az Országbírói Értekezleten sikerrel megvalósított feudális restaurációt védték a polgári fejlődéssel szemben”,¹⁵⁹ mint arra Világhy rámutat. Emellett az ÖTT, ill. az erre

c) az ági örökösödés elvetése (az osztályos testvérek ági öröklése valóban csekély koncessziót jelentett az ági öröklés híveinek) kellemetlenül érintette volna a feudális rétegeket. Így lehetségesé vált volna ui., hogy a vagyonos földbirtokos, vagy tőkés családba „betolakodott” nincstelen leány, mint feleség, vagy nincstelen fiatalember, mint férj, ivadék nemletében az ÖTT értelmében öröklési jogilag konkurráljon a „családi vagyonban” esetleg az örökhagyó másodunokatestvérével, aki igaz, hogy a csak nagyszülői parentélából származik, de mégis esetleg egy „történelmi nevet viselő család” tagja, míg a túlélő házastárs származására, vagyoni helyzetére nézve egy „senki”. Ez volt és lehetett az igazi oka annak az elkeseredett harcnak, amely az ági örökösödésért ment, s nem az, hogy a külföldi állampolgárhoz férjhez ment magyar leány családi örökségét a külföldi állampolgár elviszi az országból,¹⁶⁰

d) az ági öröklés védőit az utóöröklés Teleszky által tervezett korlátozása nem elégítette ki, mert a „családok védelmében” az 1848 előtti állapotokat szerették volna a zavaros joggyakorlatot felhasználva visszacsempészni, amikor is a korlátlan többfokú utóöröklés minden — nem arisztokrata — vagyonos családra lehetségesé tette volna a mérsékelt családi hitbizomány létesítését;

e) a másik körülmény, amely miatt mind a földbirtokos, mind a kapitalista rétegek, de a kispolgári rétegek is felhördültek, az volt, hogy a házasságon kívül született (Teleszky kerüli a „törvénytelen” kifejezést) gyermek öröklési jogot kapott volna az öt elismerő atyja után, ha annak leszármazója, szülője, vagy házastársa nem él, s ez az öröklési jog konkurrált volna a családi parentélakkal. Az említett uralkodó rétegek azt a veszélyt látták ebben, hogy ez esetben a mezőgazdasági béresleány, a gyári munkásnő, a háztartásban dolgozó „kiscseléd” gyermeke, tehát az agrár-, vagy ipari proletariátushoz tartozó személy — akinek apja a földbirtokos, vagy a gyáros fia, vagy a kispolgári családok „fiatalura” — fog a családi vagyonban a fenti feltételek mellett a nemző apa grófi, vagy iparbároi „tekintélyes” polgár nagybátyjával, nagynénjével konkurráló öröklési jogot kapni; pedig ez az öröklési jog nemcsak a szocialisták követelése volt, hanem nyugati polgári kódexek is előírták már;

f) Grosschmid óriási és nem vitatható tudományos tekintélye, mintegy két évtizeden keresztül megújuló támadásai az új öröklési jogi kódex ellen, az ági öröklést mentő ellentervezete, s hogy a hivatalos kathedratudomány minden-

¹⁵⁹ Világhy—Eörsi: Polgári jog I. 49. l.

¹⁶⁰ Teleszky: Örökösödési jogunk. 279. és k. l. — Megemlítendő itt még Tóth Lőrincnek az osztrák örökösödési rendről az Országbírói Értekezleten mondott bírálata: „Ebből legnagyobb képtelenségek jönnek ki. Pl. egy ősmagyar család leánya férjhez megy egy külföldi katonatiszthez, gyermekük örökösödik meghalt anyjának ősi jószágában; a gyermek is meghal; a német örökösödési törvény szerint a jószág átmege a gyermekről külföldi atyjára; ez most elvesz egy másik idegen nőt, ettől ismét lesznek gyermekei, s az ős magyar családnak századokon át bírt vagyona végképp idegen kezére, azon gyermekek kezére jut, kiknek neve a legnagyobb diszharmóniában van az ős magyar család nevével” (Ráth György: Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában. Pest, MDCCCLXI. II. 221. l.).

ben a tudomány ez óriása mellé állt, szintén oka volt a kodifikációs kísérlet bukásának;

g) végül az a kedvezőtlen politikai szituáció, amelyben a kormányválság folytán az igazságügyminiszter személyében olyan változás következett be 1889-ben, amely alkalmassá tette a helyzetet arra, hogy Grosschmid elfogadtassa azt az elvet, hogy a családjogi kodifikáció megvalósítása előtt az öröklési jogi nem valósítható meg, volt közvetlen oka a kísérlet megghiúsulásának.

2. Felmerül végül az a kérdés, hogy a Teleszky tervezete ellen főképp Dell'Adami és Jellinek által intézett heves radikális beállítottságú támadások vajon hogyan ítélendők meg az adott szituációban?

Annyit talán átmenetileg használtak a tervezetnek, hogy e támadásokkal szemben bizonyos mértékben még Grosschmid is védelmébe vette Teleszky munkáját, kihangsúlyozván annak helyes szerkezetét, tudományos alaposságát, minden eshetőségre kiterjedő figyelmeességét, alapjában véve azonban nem voltak időszerűek, mert bár a társadalmi igazság (a házasságon kívül született gyermek helyzete egyenlősítendő a házasságban születettével stb.) szolgáltatásban állottak, megnyugtathatták a tervezet ellenfeleit, hogy a „vörös radikalizmus” területén sincs egyetértés (ti. Teleszky és radikális ellenfelei közt), s emellett Teleszky e javaslatokból semmit sem honorálhatott (pl. az utóöröklés teljes elvetését sem), hiszen ezzel csak még több támadási felületet teremtett volna a tervezet ellen. Egyébként is azonban Teleszky e tervezetben azt adta, ami társadalom- és jogszemléletének lényege volt: haladó polgári követelmények megvalósítása iránti törekvést.

EIN VERSUCH ZUR SELBSTÄNDIGEN KODIFIZIERUNG
DES UNGARISCHEN ERBRECHTS AM ENDE
DES XIX. JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

I.

Die Gesetzgebung vom Jahre 1848 hat das Urbarsialsystem, die Avitizität und damit verbunden auch das königliche Donationssystem abgeschafft. Vom GA XV. v. J. 1848 wurde die umfassende Kodifizierung des ungarischen Privatrechts vorgeschrieben. Die Niederschlage des ungarischen Freiheitskampfes hat diese Aktion vereitelt und in 1853 wurde sowohl im Mutterland, als auch in Siebenbürgen das österreichische ABGB eingeführt. Von der Judexkurialkonferenz wurde in 1861 das ABGB im Mutterland ausser Kraft gesetzt und damit verbunden wurden die Überreste des feudalen ungarischen Privatrechts, so auch die des Erbrechts mindestens provisorisch wiederherzustellen versucht.

II.

1. Im Jahre 1871 hat die II. Ungarische Juristenversammlung seinen Standpunkt in der Frage der Kodifikation geäußert. Im dessen Sinne: a) das Erbrecht sei vor der umfassenden Kodifizierung des Privatrechts zu kodifizieren und b) die sog. Rückfallerbfolge „als Überrest der erbrechtlichen Seite der feudalen Avitizität“ soll abgeschafft werden. Diese Vorschläge stammten von einem Rechtsanwalt: István Teleszky. In 1873 wurde Teleszky vom Justizminister beauftragt: einen Kodexentwurf für Erbrecht anzufertigen.

In 1876 hat Teleszky eine Monographie über die Frage der Rückfallerbfolge veröffentlicht, in der er festgelegt hat, dass die Rückfallerbfolge als der Überrest der Avitizität und die Avitizität selbst nichts mit dem „rechtsschöpfenden ungarischen Genius“ zu tun hat, denn das Prinzip „paterna paternis, materna maternis“ stammt aus den germanischen Rechten; andererseits hat er seinen Standpunkt geäußert, dass die Rückfallerbfolge zur Verhinderung der Zersplitterung des Familienvermögens keineswegs geeignet sei. In einer anderen kleineren Monographie von 1882 hat Teleszky die Leitidee seiner erbrechtlichen Konzeption geäußert. Man soll — sagt er — zwischen der Testierfreiheit und den begründeten Ansprüchen der Familie einen Mittelweg finden. Sein Ausgangspunkt ist nicht das Prinzip der Testierfreiheit, sondern die gesetzliche Erbfolge.

Seit 1877 stand die erbrechtliche Konzeption von Teleszky im Trommelfeuer der sowohl von konservativer, als auch von radikaler Seite kommenden Angriffe. B. Grossschmid, der bedeutendste Zivilist dieser Epoche hat ihm wegen der Verwerfung der Rückfallerbfolge, Vorwürfe gemacht. Die radikalen Gegner von Teleszky (R. Dell'Adami, A. Jellinek) haben ihn wegen der Aufrechterhaltung der Nacherbfolge und wegen der Vernachlässigung gewisser sozialen Gesichtspunkte angegriffen.

Trotzdem wurde sein Erbrechtsgesetzesentwurf (= EGE) vom Justizminister i. J. 1882 offiziell veröffentlicht.

Der EGE hat in seiner Struktur den Aufbau des in 1863 eingeführten Sächsischen Zivilgesetzbuches, bzw. seiner erbrechtlichen Teile gefolgt. Inhaltlich hat Teleszky mehrmals auch die Lösungen dieses Gesetzbuches und auch die des Erbrechtskodexentwurfes von Friedrich Mommsen verwendet. In Hinsicht der Formalitäten der letztwilligen Verfügung hat er das ungarische GA XVI. v. J. 1876 vor Augen gehalten. In der parentalarischen Erbfolge, in der Beschränkung des Erbvertrages, in der Einführung des additionalen Erbrechtssystems hat er auch das ABGB berücksichtigt.

In der Relation des geltenden Erbrechts waren die bedeutendsten Abweichungen des EGE-s die folgenden:

a) das Witwenrecht, als das selbständige Recht der Witfrau wurde im EGE abgeschafft und in die Institution der gesetzlichen Erbfolge des überlebenden Ehegatten hineingefügt (§§ 31—33.);

b) von der Rückfallerbfolge wurde vom EGE nur das Rückfallrecht der mitbeteiligten Geschwister geblieben, bezw. eingeführt (§. 38.);

c) für die ausserhehlichen Kinder wurde in der Relation des sie anerkennenden Vaters eine gesetzliche Erbfolge — im Fall des Fehlens von gesetzlichen Abkömmlingen, Eltern, bzw. Ehegatten — gesichert und dieses Erbrecht konkurriert mit dem Erbrecht der Aszendenten höheren Grades, bezw. der Verwandten von der Seitenlinie (§§. 44—49.);

d) der Pflichtteil wurde auch für den überlebenden Ehegatten gesichert (§. 70.);

e) die Nacherbfolge wurde für Fremden in einem Grad, für die zur Familie gehörenden in zwei Graden gesichert (§§. 234—235.);

f) der Erbvertrag wurde nur auf die Ehegatten beschränkt (§. 349.), und endlich

g) wurde das additional System vom EGE angenommen (§§. 370. ff.).

2. Die Veröffentlichung des EGE-s hat seitens Grosschmid einen heftigen Angriff hervorgerufen. In seiner Artikelserie (1882—1883) wurde der EGE wegen der kasuistischen Regelungsmethode, wegen der „übersetzende gesetztschaffende Methode“ (wegen des in der Konzeption von Teleszky zum Ausdruck kommenden deutschen Einflusses), wegen der von der Kodifizierung des Familienrechtes unabhängigen Kodifikation des Erbrechtes angegriffen (die beiden letzteren Feststellungen spielten übrigens auch im Angriff des radikalen Dell'Adami eine Rolle).

Ein vom Justizminister beauftragte Fachkommission begann nun die ausführliche Besprechung des EGE-s, u. zw. nun schon aufgrund der inzwischen (1883 und 1885) offiziell veröffentlichten Motivierung des EGE-s. Diese Besprechung fing am Frühling 1883 an und dauerte bis zum Herbst 1886 und hat den EGE mit unbedeutenden Modifizierungen für richtig gehalten.

Während der Sitzungen der Fachkommission fühlte sich Grosschmid veranlasst einen Gegenentwurf für Erbrecht zu veröffentlichen. Dieser Entwurf wurde in erster Reihe dadurch charakterisiert, dass die prinzipiell unbeschränkte Rückfallerbfolge vom Verfasser auf zwei Parentel beschränkt wurde.

Aufgrund des vom Teleszky und von der Fachkommission bearbeiteten Text des EGE-s wurde am 8. Januar 1887 „Der Gesetzantrag vom Erbrecht“ (I. EGA) von Justizminister Fabinyi dem Abgeordnetenhaus eingebracht. Die Struktur des I. EGA-s ist mit der des EGE-s ganz identisch. Inhaltlich wurde a) einerseits die Rückfallerbfolge der mitbeteiligten Geschwister weggelassen, b) andererseits der Mass des gesetzlichen Erbrechtes der überlebenden Ehegatten und der deren Pflichttheiles gewissermassen modifiziert, und c) der Erbteil des ausserehlichen Kindes erhöht.

Grosschmid hat von konservativer Seite die mässige Nacherbfolge, die von Teleszky als Ersatz des Rückfallrechtes behandelt wurde, schwer kritisiert und die Erweiterung dieser Institution verlangt, während der radikale Dell'Adami die erbrechtliche Gleichberechtigung des ausserehlichen Kindes mit dem ehelichen wünschte.

In 1887 wurde der I. EGA auch in deutscher Sprache herausgegeben und von dem österreichischen Pfaff und Hoffmann, von dem prager Professor Randa und von dem grossen Pandektisten Dernburg positiverweise bewertet.

Noch in 1887 wurde der Gesetzantrag mit Hilfe Teleszkys nochmals bearbeitet und der II. EGA wurde am 22. Oktober 1887 dem Abgeordnetenhaus eingebracht und von dem an die Kommission für Justizwesen des Parlaments überleitet. Der II. EGA wurde dem Wesen nach nur in der Relation der Nacherbfolge modifiziert (unter dem Einfluss des Angriffes Grosschmids), indem die Nacherbfolge im Rahmen des Familienkreises unbeschränkt gemacht wurde (II. EGA §. 236.).

Am 12. Februar 1889 hat der Exponent der Justizkommission dem Abgeordnetenhaus gemeldet, dass der II. EGA von der Kommission beraten, und die Meldung der Kommission für Justizwesen (MKJ) samt dem Kommissionstext (KT) von ihm dem Parlament vorgelegt wurde.

Von der MKJ wird es ausdrücklich betont, dass die Erwartung der umfassenden Kodifizierung des ung. Privatrechts gefährlich sei und die Abschaffung des Rückfallrechtes von der Kommission einstimmig angenommen wurde.

Im KT wurden nicht sehr bedeutenden Modifizierungen im Bereiche des Niessbrauches der Ehegatten und des Pflichttheiles derselben durchgeführt (§§. 33. und 98.), und die unbeschränkte Nacherbfolge gewissermassen beschränkt (§. 238.).

Nun wurde Grosschmid vom Justizminister mit der Anfertigung des Entwurfes des Einführungsgesetzes des Erbrechtskodex beauftragt und er hat dieser Aufgabe genug getan.

3. In 1889 infolge einer Ministerkrise hat der Justizminister Fabinyi, der Anhänger des Entwurfes von Teleszky seinen Platz dem neuen Minister D. Szilágyi übergeben und Grosschmid hat ihn mit seiner — mindestens formell — glänzender Argumentation überzeugt, dass die Kodifizierung des Erbrechtes vor der des Familienrechtes gefährlich sei. So wurde es vom Justizminister die umfassende und gleichzeitige Kodifizierung des ungarischen Familien- und Erbrechtes verordnet und damit das Los des Kodifizierungsversuches besiegelt.

III.

1. Teleszky gehörte zur fortschrittlichen Gruppe des damaligen Bürgertums Ungarns, von dem „der rote Radikalismus“ (siehe den Ausdruck von Grosschmid) ziemlich weit stand, der aber als Rechtsgelehrte, praktizierender Jurist und kodifikatorisches Talent zur fortschrittlichen Lösung der sozialen Probleme ein bedeutendes Verständnis zeigte.

2. Der EGE war der erste Versuch zur Kodifizierung des bisher „historischen“ ungarischen Privatrechtes im „Mutterland“ (und eventuell in Siebenbürgen); der EGE versuchte den feudalen Partikularismus des ungarischen Erbrechtes (siehe das spezielle Erbrecht der Jazygo-kumanischen Statute) zum erstenmal abzuschaffen; er versuchte die ständische Rechtsungleichheit und die der Geschlechter abzuschaffen und die erbrechtlichen Aussichten der aussererelichen Kinder bedeutend zu bessern (in der Relation der Rückfallerbfolge ist es nur soviel zu bemerken, dass sie obwohl formale feudale Charakterzüge trug, war doch die Schöpfung der Judexkurialkonferenz und bald in das Rechtsbewusstsein des Volkes eingefleischte Rechtsinstitution, die — besonders später, in einer beschränkten Form — ein gut funktionierendes Korrektivum der gesetzlichen Erbfolge des Ehegatten wurde).

3. Die Ursachen der Vereitelung des Gesetzwerdens des Teleszkyschen Versuches waren: die von der Katheder-Wissenschaft ideologisch unterstützte Stellungnahme der feudal-kapitalistischen Herrscherklasse Ungarns gegenüber der Kodifizierung des Privatrechts (die Herrscherklasse wurde in unserem Fall auch durch die eventuelle Abschaffung der Rückfallerbfolge und durch die Einführung der gesetzlichen Erbfolge des aussererelichen Kindes unangenehm berührt); die grosse wissenschaftliche Autorität des grössten Gegners des Entwurfes: Grosschmids und die unglückliche Ministerkrise hat dann das Los des Kodifizierungsversuches endgültig besiegelt.

TARTALOM

Bevezetés	3
I. A Teleszky-féle kodifikációs kísérlet története	4
II. A kodifikációs kísérlet által a magyar öröklési jog rendjén tervbevett leg- lényegesebb változtatások	30
III. A kodifikációs kísérlet jelentősége	40
Zusammenfassung	49